

Cetatea Dăbâca (Doboka)

autor: Rusu Mircea Aurel Valer

Cadrul Geografic

Geografic, cetatea Dăbâca este situată aproximativ în mijlocul Podișului Someșan, adică într-o regiune de dealuri subcarpatice, de formă aproximativ dreptunghiulară cu suprafața de 2600 km², cu latura lungă de circa 60 de kilometri și cea scurtă de circa 40 de kilometri, delimitată spre Vest de Munții Meseș și Podișul Boiului, iar pe celelalte trei laturi de malul drept al Agrișului și malul stâng al Nadășului și apoi al Someșului. Principalele localități care delimitează acest patruleter sunt: Aghireș, Gârbău, Baci, Cluj, Apahida, Gherla, Dej, Ileana, Jibou, Creaca, Românași, Buciumi, Almașu.

Zona colinară este formată din dealurile Ciceului, Dejului, platforma Cluj Borșa și dealurile Gârbăului, cu o altitudine cuprinsă între 400 și 700 de metri, cele mai importante vârfuri fiind: Bobâlna (693 m), Dealul Clujului (682 m), Vârful Nucului (667 m), Nadiș (644 m), Morunul (648 m), Gurguetul Mare (640 m), Dealul Urcușului (634 m), Dâmbul Dealului (627 m), Vulturul (608 m), Dealul Mare (601 m), Viștea (601 m), Vârful Văleni (597 m), Dealul Cacovei (595 m), Dealul Șurii (566 m), Berindul (562 m), Blidărești (558 m), Vârful Ovârștiei (552 m), Măgura Teiului (544 m), Dealul Oacheșului (544 m), Dealul Comoara (539 m), Vârful Sgleamănu (532 m), Țibrea (531 m), Cerul (519 m). Geometria vârfurilor permitea un bun sistem de semnalizare cu foc, de exemplu, de pe Vârful Bobâlna spre Dealul Clujului.

Bazinul hidrografic este format din râul Someșul Mic, cu un debit mediu de 22 de metri/s și afluenții săi dinspre Vest: Nadășul, Borșa, Lonea, apoi Someșul Mare, cu un debit mediu la Dej de 76 m/s și afluenții săi Jichișul, Olpretul, Șimișna, Brâglezul, Almașul și Agrijul. La Cluj, râul Someș se situează la altitudinea de 410 m, iar la Dej ajunge la 285 m, adică o cădere de nivel de circa 2 metri/km. Nebulozitatea medie este de 110-120 de zile senine/an, cu un volum de precipitații între 600-700 mm/an, dintre care ninsorile țin 80-110 zile, începând cu sfârșitul lunii Noiembrie și până la începutul lunii Martie.

Torenții reprezintă forme distincte în morfologia Podișului Someșan, un important factor de risc pentru concentrări rapide ale apelor urmate de inundații pasagere, alunecări de teren, sau fenomene de eroziune. În prezent, din cei 2600 Km², doar 750 km² mai sunt acoperiți de păduri, dar în cursul istoriei aproape 90 % din suprafață era ocupată de codri seculari. Ca urmare, aproape întreaga suprafață este acoperită de soluri de pădure, brune, brune podzolice sau cernoziom. Zonele de cultură agricolă și grădinile sunt tapetate însă de un start gros de humus.

Sub acest sol de suprafață este un fundament de tip Carpat, alcătuit din șisturi cristaline și formațiuni sedimentare calcaroase, depuse pe fundul Mării Thetis. În epoca Cretacicului Superior, în urma unor mișcări pe verticală și a activității vulcanice a avut loc afundarea unor depresiuni și ridicarea unor concrețiuni. Astfel, tuful vulcanic de Dej prezintă grosimi de 10-500 de metri, iar depresiunile conțin importante depozite de sare (Ocna Dej, Sic, Cojocna, Apahida, Someșeni, Pata, Corpadea). Ca urmare a eroziunii s-au format apoi straturi cu grosimi diferite de nisipuri și argile, intercalate cu tuff vulcanic. Ponderea cea mai mare a eroziunii de suprafață revine dealurilor Clujului și Dejului, defrișate aproape în totalitate, cu peste 15 000 de hectare afectate, urmate de dealurile Șimișna și Gârbou, cu o suprafață afectată de peste 10 000 de hectare.

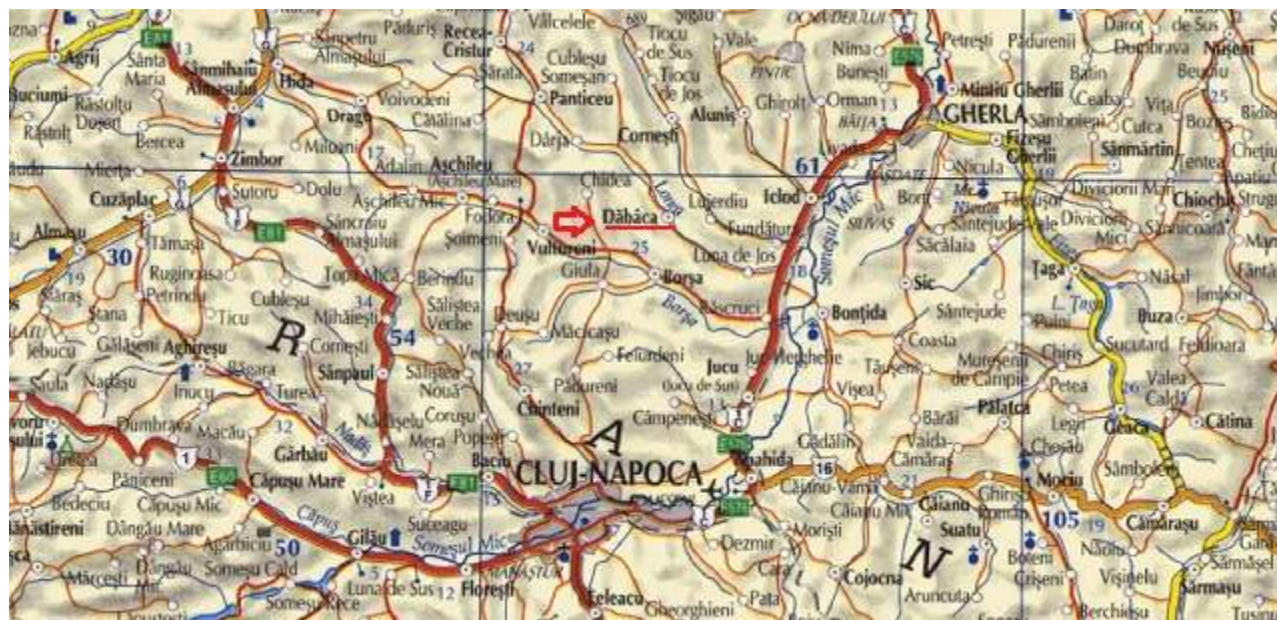
Temperatura medie anuală este de 8,5 grade Celsius, cu o medie de 20 de grade Celsius pe timp de vară și -4 grade Celsius pe timp de iarnă. Media zilelor de îngheț este de 120-130 de zile, luna cea mai rece fiind luna Ianuarie, cu o temperatură minimă record de -35,2 Grade (Dej 1963). Luna cea mai caldă din an este luna Iulie, cu o temperatură maximă record de +39 grade Celsius și o umiditate medie cuprinsă între 50-70 %. Vânturile predominante sunt cele din direcția Vest și Nord Vest, cele care aduc peste 80 % dintre precipitații.

Pădurile sunt predominant de fag și stejar, frasin, arțar, ulm, plop, amestecate cu arbuști: anin, salcie, soc, alun, corn, păducel. Vegetația sălbatică este cea tipică de silvostepă, formată din plante xerofite, adaptate la lipsa apei: salcâm, rogoz, ierburi Stipa (300 de specii de iarbă ac sau suliță), păioase Festuca (ierburi cu înălțimea de 1-20 cm) și trifoi (300 de specii leguminoase, nutritive). În depresiunile cu soluri saline se găsesc și specii adaptate, halofite, cum sunt: Puccinela (măceș, cătină, porumbele), Salicornia (brâncă, amaranthacee). Ca urmare, în epocile istorice, fauna era dominată de specii ierbivore: zimbru, bivol, bou sălbatic, capră sălbatică, căprioară, muflon, iepure, sau omnivore, ursul și mistrețul. Dintre animalele de pradă, zona era dominată de lup, viezure și râs. Râurile și pâraurile sunt populate doar de specii mici, cum sunt cleanul și mreana.

Culturi agricole tradiționale au fost la: grâu, secară, ovăz, orzoaică, mei, in, cânepă, floarea soarelui, varză, fasole, mazăre, sfeclă și țelină. În epoca modernă s-au adăugat: porumb, cartof, morcov, tomate, ardei,

soia, rapiță. Dintre arborii fructiferi, principalele specii cultivate sunt la: măr, păr, gutui, prun, nuc, cireș, dud, castan. În ce privește zootehnia, bovinele și porcinele domină producția industrială, alături de păsări. Au dispărut însă aproape cu desăvârșire specii considerate altă dată endemice: fazanul, dropia, potârnichea, cocoșul de munte, curca, gâsca, rața sălbatică, barza și stârcul.

Domeniul cetății Dăbâca nu a cuprins întregul Podiș Someșan, dar limitele acestui areal se află la mai puțin de 40 Km distanță, adică la mai puțin de o zi de mers pe jos, în raza de acțiune a locuitorilor din diferitele epoci. Limitele acestui teritoriu erau apărate de numeroase alte așezări fortificate și cetăți, cele mai importante fiind cele de la: Cluj, Dej, Gherla, Moigrad, Apahida, Jibou, Negreni, Bonțida, Jucu, Baci, Nădășelu. În cursul istoriei, autoritatea administrativă a Comitatului Dăbâca s-a extins și dincolo de malul drept al râului Someșul Mic, pentru a cuprinde o parte semnificativă din Podișul Transilvaniei, incluzând localitățile: Sic, Țaga, Nicula, Săn Mărtin, Fizeșu Gherlii, Mintiu Gherlii, Unguraș, Beclean. După unificarea cu Comitatul Solnocului Inferior, în teritoriul administrativ au intrat și localități de pe malul drept al Someșului Mare, printre care: Uriu, Mănășturel, Reteag, Cășeiu, Gârbău, Câțcău, Căpâlna, Gâlgău, Bizușa Băi.

Breviar Cronologic

3 000 000 îen - 300 000 îen - Paleoliticul inferior - Prin definiție, epoca paleolitică se referă la începuturile omenirii, ca specie desprinsă din regnul natural, respectiv la primele urme materiale ce atestă procesul activ denumit muncă. Este vorba despre unelte din piatră, create în mod activ, prin lovirea unei roci dure cu o altă rocă, pentru a obține o muchie tăioasă. Confecționate astfel, uneltele sunt de tip "paleolitic" chiar și atunci când sunt produse în zilele noastre. Pentru Europa, principalele urme materiale de acest fel au fost descrise sub denumirea de Cultura Prund (pietre de râu) sau Cultura Abbevillian. Agregați sub formă de familii, oamenii primitivi se ocupau aproape exclusiv cu vânătoarea și culesul de fructe, semințe sau rădăcini. În zona noastră, dieta paleolitică era asemănătoare cu cea a mistrețului: ghindă, jir, semințe de pin, ciuperci, fructe, rădăcini, animale mari, pește, animale mici, moluște, insecte.

Resursele unui areal se epuizau repede, astfel că familiile și clanurile erau în permanentă migrație, pe trasee cunoscute, sau la întâmplare. Pietre cioplite rudimentar la un singur capăt au fost descoperite și în România, dar nu în Podișul Someșan. Au fost etichetate ca unelte primitive doar atunci când au fost

descoperite în vecinătatea unor resturi animale fosilizate (oase mineralizate). Principalele specii din epoca paleolitică au fost: *Cervus megaceros* (cerbul uriaș), *Cervus capreolus* (căpriorul), *Cervus tarandus* (elanul), *Cervus elaphus* (căprioara roșie), *Ovis ammon musimon* (muflonul), *Capra caucasica* (capra sălbatică), *Ovibos moschatus* (boul moscat), *Bos priscus* (bizonul), *Bison Bonasus* (zimbrul), *Elephas primigenius* (mamutul), *Equus caballus* (calul), *Sus scrofa* (mistrețul), *Lepus variabilis* (iepurele de câmp), *Castor fiber* (castorul). În zona noastră, resturi ale unui mamut au fost descoperite în anul 1950 în localitatea Nires (Dej), expuse în prezent la Muzeul Municipal Dej. Principalele specii prădătoare, aflate în concurență cu omul primitiv, erau: *Canis lupus* (lupul), *Ursus Spelaeus* (ursul de peșteră), *Felis leo spelaeus* (leul de peșteră) și *Meles meles* (bursucul). Oase fosilizate de *Ursus spelaeus* au fost descoperite în zona învecinată, la Peștera Urșilor (Bihor). Alte elemente paleontologice aparținând epocii paleolitice sunt numeroasele urme fosilizate ale unor animale acvatice de dimensiuni mici, cum sunt scoicile, melcii sau trilobiții (*Kainops invius*, *Paradoxides davidis*, *Oleonoides serratus*). Cândva în această epocă, omul primitiv a descoperit că uneltele pot fi transformate în arme, eficiente în fața animalelor de pradă, devenind astfel din pradă prădător. Adăposturi rudimentare în fața intemperiei erau simple scorburi, scobite în malul abrupt al apelor curgătoare, lângă potecile utilizate de animale pentru adăpat.

Primele descoperiri de tip "Acheulian" din Transilvania au fost descoperite de istoricul Marton Roska (1880-1961), iar o descriere amănunțită a aparținut istoricului Nicolăescu Ploșor.

300 000 îen - 50 000 îen - Paleoliticul mijlociu - Se caracterizează prin utilizarea focului pentru frăgezirea și pregătirea hranei. Tot lovind pietrele unele de altele, la un moment dat omul primitiv a învățat să aprindă și să întrețină focul. În ceea ce privește producția de unelte din piatră, acestea au început să fie cioplite circular, pentru a obține un vârf ascuțit, capabil să penetreze ușor calota craniană a animalelor mari. Legate pe un mâner de lemn, astfel de vârfuri de topor au devenit o armă redutabilă. Pentru Europa, cea mai importantă cultură din Paleoliticul Mijlociu este Cultura Mousteriană, denumită astfel după localitatea Le Moustier (Franța) unde a fost descrisă pentru prima dată.

Obiecte de tip "Mousterian", au fost descoperite în vecinătatea Podișului Someșan doar în Peștera Urșilor (Bihor), dar numeroase alte piese au fost identificate la: Peștera Gura Cheii (Brașov), Peștera Liliecilor (Brașov), Biborțeni (Covasna), Vadu Izei (Maramureș), Remetea Oașului (Satu Mare), Berzeasca (Caraș Severin). O altă caracteristică a epocii se conturează prin locuirea omului primitiv în peșteri, unde a găsit adăpost în fața intemperiei, apă și un spațiu de depozitare ușor de apărat. În a doua etapă a intervalului, au apărut structuri de adăpost și apărare, construite din piatră și lemn sau vegetație, în formă de semicerc, pe o fundație puțin ridicată deasupra solului. Au existat și bordeie construite din oase și fildeș de mamut, cu o vatră de foc în interior. Mândru de înaltul său grad de civilizație, omul primitiv a început să confecționeze obiecte de podoabă, la început totemuri și mărgelile din scoici.

Probabil în această epocă s-au conturat în mintea omului primitiv primele elemente de metafizică. Astfel, un os de mistreț legat la gât avea puterea să atragă alți mistreți, iar penele de pasăre prinse în păr aveau menirea să atragă găinușele. Tot atunci au apărut probabil primele semne ale unui limbaj articulat, cu două sau mai multe sunete guturale legate între ele, pentru a desemna acțiuni sau descrieri complexe.

50 000 îen - 10 000 îen - Paleoliticul Superior - Este epoca în care familiile primitive au format grupuri tribale, conduse de unul sau mai mulți lideri, au construit primele așezări permanente tribale, de tip tabără, în care se disting urmele unor structuri din piatră pentru depozitarea alimentelor de origine vegetală pe termen lung. Prima cultură tip a fost cea descrisă la Grotte des Fees din Chatelperron (Franța). Uneltele din piatră caracteristice acestei culturi includ: dălți, gratoare, răzuitoare și burghie, necesare pentru prelucrarea și asamblarea obiectelor din lemn. Obiectul emblematic a fost însă seceră, cu o față lamelară curbată, destinată pentru recoltarea ierburilor păioase. În Estul Europei, acest tip de seceră (scites) a dat numele marelui popor al sciților (secerătorilor) întins pe o suprafață de peste 3 milioane de kilometri pătrați, între Munții Ural și Munții Carpați.

O altă dezvoltare semnificativă a epocii au fost topoarele din piatră, și anume cele care prezintă la capătul masiv urme de incizare, sau chiar găurire, pentru a realiza o legătură mult mai trainică pe mânerul din lemn.

Cultura tip pentru topoarele și secerile cu mâner din lemn a primit numele de Cultura Aurignacian, după localitatea Aurignac (Haute-Garonne, Franța) unde au fost descrise pentru prima dată. În paralel, au apărut primele ace din os și fildeș, sau perforatoare din os și corn, utilizate pentru a confecționa îmbrăcăminte din piele de animal. Obiecte cu această tipologie sunt numeroase în România (majoritatea confecționate în epoci mult mai recente), dar în arealul cetății Dăbâca sunt doar cele de la Buciumi (Sălaj), Ciochiș (Bistrița), Câmpulung la Tisa (Maramureș), Remetea Oașului (Satu Mare).

După topoare și seceri, omul primitiv a produs o altă unealtă interesantă, sapa și săpăliga. Așchii lamelare, lungi și ascuțite, desprinse prin lovire, erau legate pe un mâner de lemn, asemenea topoarelor, pentru a facilita scormonirea pământului în căutarea de rădăcini și insecte nutritive. Localitatea tip pentru această tipologie este La Gravete (Dordogne, Franța), unde primele obiecte au fost descrise în anul 1880. Extrem de numeroase pe teritoriul nostru, obiecte Gravettiene au fost descoperite în vecinătate la Gura Baciului (Cluj), Someșu Rece (Cluj), Peștera Coliboaia (Bihor), Mintiu, Cepari, Cormoia, Uriu și Ciochiș (Bistrița). Tot din această epocă datează primele forme de reprezentare artistică, sub forma unor picturi rupestre, cu cenușă sau pigmenți mineral. La extremitatea nordică a Podișului Someșan, în Peștera Cuciulat, a fost descoperită o pictură rupestră de factură paleolitică, reprezentând un cal roșu.

Spre sfârșitul epocii, a avut loc ultima glaciațiune, când temperatura medie a scăzut cu 4-10 grade Celsius. Au supraviețuit doar cei care au știut să mențină focul aprins permanent și au învățat să confecționeze acoperitoare sau obiecte de îmbrăcăminte din blănuri și lână netoarsă.

12 500 îen - 9 500 îen - Mezolitic (Epipaleolitic) - Este o epocă intermediară, suprapusă între epoca obiectelor din piatră cioplită și cea a obiectelor din piatră șlefuită, pentru a sublinia momentul în care societatea omenească a început să modeleze activ mediul înconjurător, să creeze adăposturi permanente și arme cu propulsie (arcul și săgeata, sulița). În România sunt doar 180 de localități încadrate în epoca preistorică, iar dintre cele peste 1 000 de peșteri doar 20-30 au prezentat urme de locuire primitivă. În peșterile calcaroase probabil că există numeroase alte urme, înglobate însă în straturi groase de calcar. În această epocă, bordeiele îngropate în pământ au fost înlocuite de bordeie semi-îngropate, sau chiar de suprafață, cu pereți din nuiele împletite și lut (chirpici), susținuți pe o fundație din piatră și o blană din lemn. De cele mai multe ori, în așezări se găsește doar chenarul fundației din piatră și cenușa unei vetre de foc.

Uneltele erau din ce în ce mai elaborate, de exemplu, mojară din piatră și pistil pentru sfărămarea și măcinarea semințelor. În vecinătatea locuințelor se găsesc uneori gropi tapetate complet cu piatră, utilizate pentru depozitarea alimentelor. Nu existau culturi de plante agricole, dar semințele unor plante perene erau culese și stocate pe timpul iernii. Fiind secerate sistematic, plantele ierboase perene, dezvoltate din rădăcină, s-au dezvoltat în dauna celorlalte plante și au format un fel de monoculturi perene, fapt ce a dus la stabilirea oamenilor primitivi în anumite locuri, tipic în lunca apelor curgătoare. Analize palinologice ale materialului din astfel de depozite au identificat plante ca: grâu sălbatic (*Triticum boeoticum*, *Triticum dicoccoides*), orez sălbatic (*Oryza nivara*), mei sălbatic (*Panicum miliaceum*), ovăz sălbatic (*Avena sativa*), seară sălbatică (*Secale cereale*).

Vânătoarea a devenit mult mai eficientă, în primul rând prin utilizarea arcului cu săgeți. Vârfurile de săgeată erau produse din așchii de piatră, dar și din os sau corn de animal, cu sau fără zimți, cu sau fără un segment de fixare pe săgeată. Asemănător, vârfurile de lance prezintă un mâner de prindere, astfel că au forma unui cuțit rudimentar ce poate fi fixat pe o coadă lungă din lemn. Mai mult decât atât, oamenii au învățat să construiască din crengi spinoase un fel de împrejmuiri, denumite prisăci, apoi să hăituiască prada spre aceste capcane ascunse prin poieni sau râpe și să captureze animalele prinse în cursă. Hrana fiind din ce în ce mai îndestulătoare, au împărțit prada cu animale precum lupul sau șoimul, punând astfel bazele unei prietenii milenare. În Podișul Someșan nu au fost identificate așezări mezolitice, dar arheologia preistoriei este încă în faza de pionierat.

Tot în această epocă, oamenii primitivi au început să formeze și să mențină colonii de albine. Primii stupi au fost în scorburi de copac, ulcioare din lut, sau coșuri împletite din nuiele. În zona noastră, pentru a colecta mierea, pur și simplu așteptau gerul iernii, când albinele sunt moarte sau complet amorțite.

9 500 îen - 3 500 îen - Epoca neolitică - Tipologia acestei epoci se diferențiază net de cea a epocilor anterioare prin atenția cu care erau prelucrate și șlefuite obiectele confecționate din piatră, pentru a obține suprafețe netede, lucioase. Trebuie menționat faptul că această epocă nu s-a încheiat brusc în urmă cu 3500 de ani înaintea erei noastre, ci a continuat în unele zone rurale până în secolul XX. În epoca medievală, se percepea o taxă pentru fiecare topor din fier, astfel că țăranii au continuat meșteșugul strămoșilor lor până în era industrială. Cea mai rafinată formă de prelucrare a pietrei a constat însă din confecționarea de obiecte ceramice. Piatra măcinată extrem de fin, argila, în contact cu apa se umflă, iar prin deshidratare formează legături covalente și se pietrifică, pentru a forma gresii sau cremene. Oamenii neolitici au observat acest fenomen atunci când au construit sobe primitive în jurul vetrelor de foc, apoi au confecționat obiecte primitive din lut.

Primele obiecte ceramice au fost probabil proiectile, pentru prăștii și vânătoare. Din bile excavate au făcut ceșcuțe și vase mici pentru apă, apoi tehnologia s-a dezvoltat spre vase din ce în ce mai mari. Vasele ceramice narse erau protejate mecanic în niște coșuri sau împletituri din nuiele, din fibră de cânepă. Uneori, urma acestor plase s-a impregnat în lutul umed. Treptat, din cuptoarele pentru pâine s-au dezvoltat cuptoarele pentru ars ceramică și cărămidă, pentru a obține obiecte extrem de rezistente la apă și șocuri mecanice. În ultimele milenii, după ce au descoperit roata, neoliticii au învățat să învârtă lutul pe o roată de trăsură pentru a produce obiecte perfect simetrice, rotunde, cu ornamente circulare sau vălurite, realizate cu un pieptene. Vasele ceramice astfel obținute au permis prepararea termică și conservarea hranei pe timp îndelungat: carne în untură, ulei, miere, brânză și caș, marmeladă din fructe, seu, piftie.

O altă caracteristică a epocii o reprezintă rudimentul primelor activități agricole conștiente. Pentru a favoriza culturile perene, neoliticii au început să defrișeze terenurile de lângă apă, să deștelenească terenul și apoi să semene cereale, fie din semințe, fie din rădăcini. Treptat, au renunțat să mai macine paiul cerealelor, iar materialul rezultat a atras ierbivorele din zonă, pentru a forma cea mai trainică legătură dintre om și animal, domesticirea animalelor. Plugul primitiv era din lemn, corn, sau cu o lamă din piatră, tracționat manual, pentru a extrage plantele nedorite din pământul reavăn. Suprafețele deștelenite nu erau mai mari de un hectar pentru o familie, suficiente însă pentru a întreține viața. Locuințele erau de cele mai multe ori circulare, cu pereți din chirpici și acoperiș din crengi și plante păioase, un fel de căpițe cu un suport din lemn. O așezare neolitică era formată din 1-10 astfel de locuințe, de obicei membrii ai unui clan familial.

Repertoarul monumentelor istorice din România include peste 2500 de așezări neolitice. Dintre acestea, în spațiul cetății Dăbâca au fost descrise următoarele: Așchileu Mare, Baciul - Cheile Baciului, Băița (Gherla), Bonț (Fizeșu Gherlii), Bunești (Mintiu Gherlii), Chinteni, Cluj, Gherla, Gilău (așezare fortificată), Hășdate (Gherla, așezare fortificată), Iclod (așezare fortificată), Inucu (Aghireș, așezare fortificată), Jucu de Sus, Livada (Iclod), Măcicașu (Iclod, așezare fortificată), Mintiu Gherlii, Sava (Palatca), Suceagu (Baciul), Țaga (așezare fortificată), Viișoara, Viștea (Gârbău).

Prin așezare fortificată se înțelege prezența unui șanț, sau a unui val de pământ, jur împrejurul ansamblului de locuințe. Astfel de structuri de apărare nu erau construite conștient (nu existau lopoți sau târnăcoape), dar mai multe locuințe, împreună cu anexele lor, erau dispuse în formă de cerc, ca la o stână, cu intrarea spre interior. Șanțul se forma prin extragerea lutului pentru locuințe, iar valul de pământ se forma în urma prăbușirii acestor locuințe și grajduri abandonate. Vântul impregna materialul vegetal cu praf și nisip, în timp depunerile se mineralizau, apoi se acopereau cu vegetație și humus. În permanentă transhumanță, neoliticii nu construiau cetăți în adevăratul sens al cuvântului.

Dintre culturile neolitice, specifică bazinului Someșan este cea denumită generic Grupul Cultural Iclod, o cultură ceramică ulterioară culturii Starcevo-Criș, înrudită cu mai vechea cultură Tisa-Polgar. Vasele acestei culturi erau din argilă amestecată cu nisip fin, cu suprafața lustruită, pictate cu materie bituminoasă sau cu var lăptos, pentru desene în alb-negru, arse apoi în cuptoare lente. Unele vase erau decorate cu pastă adăugată (angobă) galbenă sau roșie. Ornamentele erau incizate sau înțepate, cu desene liniare sau ondulate, rombice sau în zig-zag. Cercetările din stațiunea neolitică de la Iclod nu s-au rezumat la ceramică ci au analizat și 4500 de fragmente osoase fosilizate (doar 3872 au fost determinabile) reprezentând material faunistic. Analiza paleontologică a identificat proveniența lor astfel: *Bos taurus* (1742), *Cervus elaphus* (946), *Sus scrofa ferrus* (372), *Bos primigenus* (294), *Capreolus* (154), *Ovicaprines* (150).

Pentru cetatea Dăbâca, cercetările s-au axat în principal pe epoca medievală timpurie, cu prea puțină atenție acordată epocilor primitive, dar materialul arheologic este încă acolo și așteaptă să fie descris. Îmi este greu să reconstitui din memorie tipologia ceramicii din secțiunea exploratorie, dar îmi amintesc că numeroase cioburi au fost lăsate în secțiune, spre a putea fi văzute și interpretate "in situ". Doar câteva lăzi cu fragmente reprezentative au ajuns la Muzeul de Istorie din Cluj, cu număr de inventar. Cetatea Dăbâca ar putea fi însă un șantier arheologic școală, unde studenții Facultății de Istorie, împreună cu specialiști, să organizeze pe epoci bogăția de material ceramic și restul urmelor materiale.

3500-2500 îen - Epoca Chalcolitică (Epoca cuprului, eneolitică) - Se distinge de epoca neolitică prin intrarea în uz a primelor obiecte din metal: aur, argint și cupru, obținute prin ciocănire din metal nativ, descoperit întâmplător în albia râurilor (aurul) sau în depozite minerale sulfuroase (în lutul galben utilizat de olari). Podișul Someșan nu conține nici un depozit mineral bogat în metale, sau râuri care spală minerale aurifere. Cele mai apropiate centre metalurgice au fost cele de la Turda (60 km), Rodna (80 km) sau Baia Mare-Cavnic (80 km), astfel că toate obiectele metalice din zonă au fost din import. Așezări eneolitice au fost însă descrise la: Bonțida, Chinteni, Cubleșu Someșan (Panticeu), Dezmir (Apahida), Livada (Iclod), Sântejude (Țaga), Șigău (Jichișu de Sus), Viștea (Gârbău).

Locuințele eneolitice erau amplasate fie pe terase sau terenuri mai înalte, fie în locuri joase, deschise, în lunca râurilor, pe maluri mai înalte. Caracteristic, așezările fortificate prezintă șanțuri mai adânci, dublate de palisade și structuri din lemn, semn că uneltele utilizate pentru prelucrarea lemnului erau deja mult mai performante. Conflictul armat între clanuri erau foarte rare. Populația fiind foarte limitată, era loc în pădure pentru toată lumea. Erau mai mulți urși și lupi în pădure decât oameni. O trăsătură caracteristică o formează creșterea ierbivorelor mari, vite, bivoli, capre, oi, respectiv necesitatea de a acumula în jurul așezării volume cât mai mari de masă vegetală și ierburi păioase. Secera este unealta tip a acestei epoci, fie ea din piatră, lemn, os, sau rare ori din metal.

2500-650 îen - Epoca Bronzului - Este epoca istorică ce marchează debutul metalurgiei ca preocupare importantă a omului, din dorința de a produce unelte și arme din ce în ce mai performante, obiecte casnice sau obiecte de podoabă. Sub denumirea de epocă a bronzului timpurie se definește intervalul dintre anii 2500-1200 îen, când oamenii au descoperit primele metale ce pot fi topite la flacăra directă: cositor (232 C), bismut (271 C), plumb (320 C), zinc (419 C), telur (450 C), stibiu (600 C), stronțiu (770 C). România deține numeroase zăcăminte minerale bogate în astfel de metale (nr stațiuni geologice): aur (51), argint (70), plumb (galenă 73, ceruzit 28), stibiu (tetrahedrit 34, antimonit 19), bismut (bismit 3, bismutină 12, hemimorfite 9), stronțiu (celestit 14). Dintre acestea, în Podișul Someșan singurul zăcământ este cel de celestite de la Baci, astfel că obiectele din bronz au fost turnate la distanțe de cel puțin 60 de kilometri.

Repertoarul obiectelor de bronz din epoca antică este însă extrem de bogat, cu peste 23 000 de obiecte inventariate, iar noi tezaure se dezvălesc în fiecare an. La început, minereul bogat în metale era pur și simplu măcinat, îmbogățit prin decantare în apă și apoi topit în niște cuptoare similare cu cele pentru ars ceramica. Metalul obținut avea o compoziție aleatorie, în funcție de mineralul utilizat. Tipologia obiectelor de acest fel s-a denumit generic ca epoca bronzului, iar așezările în care s-au descoperit astfel de obiecte au fost datate pentru acest interval. Culturi ceramice coexistente în acest interval temporal au fost: Wietenberg, Coțofeni, Petrești, Iclod.

În perimetrul cetății Dăbâca, așezări de epoca bronzului au fost la: Apahida, Așchileu Mare, Baci, Bărbuțiu (Vulturani), Băița (Gherla), Bonț (Fizeșu Gherlei), Bonțida, Borșa, Căprioara (Recea Cristur), Cășeiu, Ciumăfaia (Borșa), Corpadea (Apahida), Cubleșu Someșan (Panticeu), Dăbâca, Dej, Deșu (Chinteni), Dezmir (Apahida), Dorolțu (Aghireș), Feiurdeni (Chinteni), Feldioara (Cătina), Gherla, Gilău, Hășdate (Gherla), Iclod, Inucu (Aghireș), Jucu de Sus, Luna de Jos (Dăbâca), Măcișu (Chinteni), Mera (Baci), Mintiu Gherlii, Pălatca, Săcălaia (Sic), Săliștea Veche (Chinteni), Sănnicoară (Apahida), Suatu, Suceagu (Baci), Șigău (Jichișu de Sus), Șoimeni (Vultureni), Țaga, Urișor (Cășeiu), Vad (Căpâlna), Vechea (Chinteni), Viștea (Gârbău). Singurul depozit de bronzuri a fost descoperit la Giula (Borșa), compus din 266 de obiecte, depuse într-un vas din lut: un brâu decorat, 4 resturi de cataramă, 129 apărătoare de ace, 133

staleoni (sârmă răsucită).

În rest, majoritatea obiectelor au format grupuri mici, dintre care merită menționate: celturi simple (Apahida, Așchileu Mare, Cara, Cluj, Cornești, Panticeu), celturi cu plisc (Cara, Dăbâca, Dezmir, Fizeșu Gherlei, Jucu, Panticeu), seceri cu cârlig (Apahida, Cara, Gherla, Mociu, Unguraș), seceri cu buton (Dezmir, Panticeu), topoare cu disc (Cluj, Dej, Iclod 27 de bucăți, Moigrad, Panticeu 2 bucăți), brățări nedecorate (Bogata de Jos, Dezmir), coliere (Dej), turte și bare din bronz (Dezmir). Cel mai probabil, obiectele din bronz erau cumpărate la schimb cu bulgări de sare, vite sau bivoli (un topor valora cât o vacă de lapte).

În timp, metalurgiștii primitivi au început să diferențieze metalele după punctul de topire și să utilizeze rețete fixe, pentru a forma aliaje cu rezistența cea mai bună. În funcție de compoziția chimică a obiectelor, prin comparare cu tipologia obiectelor din stațiunea Hallstatt (Austria), perioadele târzii ale epocii bronzului au fost subdivizate în patru epoci: Hallstatt D (1500-1200 îen), Hallstatt A (1200-1000 îen), Hallstatt B (1000-800 îen), Hallstatt C (800-650 îen). Așezări datate ca Hallstattiene au fost la: Baci, Batin, Băița (Gherla), Bobâlna, Bonț (Fizeșu Gherlii), Bonțida, Dej, Dezmir (Apahida), Feiurdeni (Chinteni), Feldioara (Cătina), Iclod, Luna de Jos (Dăbâca), Mera (Baci), Pălatca, Sănnicoară (Apahida), Suceagu (Baci, două așezări).

Obiectele din metal erau proprietate gentilică, păstrate de capul familiei sau al clanului și distribuite doar atunci când erau necesare pentru apărare sau activități agricole. De multe ori erau ținute în ascunzători, fapt ce explică bogăția de tezaure păstrate până în zilele noastre (chiar dacă unele dintre ele sunt din epoca medievală, și au doar cu tipologie antică). Trebuie menționat faptul că nobilii feudali percepeau taxe pentru uneltele din metal, astfel că țăranii le țineau ascunse în pământ și le utilizau pe furiș.

O altă caracteristică majoră a epocii bronzului o formează necropolele, de cele mai multe ori tumulare sau de incinerare, mai rar de inhumație. Spre deosebire de mormintele creștine, în mormintele de inhumație din epoca păgână, scheletele sunt dispuse în poziție laterală, chircită, fără orientare Est-Vest, fără monede, înconjurată de obiecte ceramice, arme sau unelte și obiecte de podoabă. Multe morminte sunt de fapt locuințe îngropate, abandonate după moartea proprietarilor. Cele mai numeroase necropole din arealul cetății sunt cele tumulare, identificate la: Făget (Cluj), Bonțida, Cămpenești (Apahida), Cojocna, Dăbâca (la Țigla), Dej, Deușu (Chinteni), Feiurdeni (Chinteni), Feldioara (Cătina), Luna de Jos (Dăbâca), Măcișu (Chinteni), Mintiu Gherlii, Pata (Apahida), Răscruci (Bonțida), Sănnicoară (Apahida).

Asemănător cu valorile de pământ neolitice, eu nu cred că tumulii au fost construcții conștiente ale omului primitiv. Pur și simplu, locuințe și grajduri, cu acoperiș din materiale vegetale, au fost abandonate la moartea stăpânilor, iar vântul și ploaia au făcut restul. Așa se explică de ce în morminte se găsește inventarul complet al obiectelor din gospodărie, chiar și vatra de foc. În unele morminte din pusta rusească au fost găsite în tumuli căruțe, cu perechea de cai și harnașamentul complet. Culturi tumulare sunt prezente în tot teritoriul European, cele mai cunoscute fiind: Yamna, Srubna, Kurgan, Unetice, Tumulus. Necropolele de incinerare conțin vase din lut cu cenușă, în care se identifică uneori și resturi de oase umane, semn evident al unei activități conștiente. Necropolele de incinerare sunt însă rare în Bazinul Someșului, aparținând mai probabil unor triburi migratoare.

Cultura ceramică dominantă din arealul cetății Dăbâca a fost cultura Coțofeni, denumită astfel după localitatea Coțofenii din Dos (Dolj), dar, dintre cele 46 de așezări, 37 sunt în Transilvania și doar 9 sunt în Oltenia. Tipologic, sunt caracteristice ceștile cu o singură toartă groasă, supraînălțată, cu buză oblică și ulcioare cu corp bombat și gât cilindric, sau strachina plată, hemisferică, cu buza îngroșată spre exterior. Motive ornamentale sunt: linii incizate, paralele, cu grosimea de 1-2 mm, mai rar încrustate, sau cu împunsături succesive ca boabele de linte. Așezările de tip Coțofeni sunt răspândite în zona de deal și de șes, în apropierea apelor dar pe terase sau pe înălțimi de deal, destinate gintelor de păstori, uneori locuite doar sezonier.

Ceramică de tip Coțofeni a fost descrisă în localitățile: Apahida, Băița, Bonțida, Borșa, Căprioara (Recea Cristur), Cluj, Cojocna, Cubleșu Someșan (Panticeu), Dăbâca, Dorolțu (Aghireș), Feiurdeni (Chinteni), Gherla, Jucu de Sus, Măcișu (Chinteni), Țaga, Viștea (Gârbău). Cu un areal cuprins între Dunăre și Munții Maramureșului, prin aspectul grosier, necizelat, această cultură a fost etichetată ca fiind specifică dacilor din epoca pre-romană. Dat fiind numărul mare de descoperiri din bazinul Someșan, eu cred că mai corect ar fi

însă denumirea de Cultură Someșană, dacă nu cumva chiar Cultură Dăbâca, cu atât mai mult cu cât tipologia acestor vase s-a păstrat până în zilele noastre. Trebuie însă observat că tipologia diferă prea puțin de Cultura Linear, răspândită în întreaga Europa, de la Munții Urali și până la Oceanul Atlantic.

650 îen-100 en - Epoca Fierului - Se caracterizează prin extinderea și dezvoltarea metalurgiei fierului, respectiv a cuptoarelor de ardere cu tiraj forțat. Extragerea oxizilor de fier din minerale necesită temperaturi de 1000-1200 grade Celsius. În România s-au identificat 95 de zăcăminte de magnetit (Fe_3O_4 72 %) și 97 de zăcăminte de hematit (Fe_2O_3 70 %), dar nici unul dintre acestea nu se află în arealul cetății Dăbâca, cu excepția poate a limonitului de la Mociu. Cele mai apropiate cariere antice au fost la Căpușul Mare, sau la Lăpuș, adică la peste 80 de kilometri distanță (două zile de mers). Cu toate acestea, obiectele din fier nu au lipsit în zonă. Din cauza oxidării rapide, urmele arheologice ale obiectelor din fier sunt indirecte, prezente ca oxid de fier din jurul unor mânere din bronz, sau sub formă de oxizi în interiorul unor vase ceramice, alături de obiecte databile din aur, argint și bronz.

Trebuie amintit și faptul că în epoca preistorică, fierul, metalul negru, era de 40 de ori mai valoros decât metalul galben (aurul sau bronzul). Cultura materială din epoca fierului a fost denumită după localitatea tip, La Tene (Elveția), unde pe malul lacului Neuchatel au fost descoperite 2500 de obiecte din fier, conservate în lut pietrificat, dintre care: 166 de săbii, 270 vârfuri de lance, 22 butoni de scut, 385 de broșe, numeroase unelte și inele pentru roți de căruță. Caracteristica acestei epoci o reprezintă prelucrarea avansată a lemnului, sub formă de bârne, bușteni sau piloni pentru locuințe lacustre, avans tehnologic permis de apariția topoarelor și a fierăstraielor din fier. Săbiile și cazanele, sau ceaunele de mari dimensiuni, atestă și ele nu doar nivelul tehnologic ci și forma de organizare socială, în grupuri mari, cu hrana împărțită comunitar. În privința așezărilor sunt caracteristice fortificațiile din lemn, de tip palisadă, pe fundație din piatră.

Așezări de tip Latene (La Tene) au fost descrise în bazinul Someșan la: Aghireșu (așezare fortificată), Apahida (necropolă), Cheile Baciului, Batin (Unguraș), Cluj Someșeni, Dăbâca, Dezmir (Apahida), Gherla, Gilău, Iclod, Mociu, Suceagu (Baciu), Vechea (Chinteni). Bineînțeles că toate localitățile Hallstattiene au trecut și ele prin epoca fierului, dar cercetările de până acum nu au identificat urme ale metalurgiei fierului, sau ale unor fortificații caracteristice. Pentru Transilvania, cultura ceramică dominantă în această epocă este cea de factură celtică (Witemberg), de culoare neagră cenușie, lucioasă, cu ornamente puține și forme armonioase, cum este cea descoperită în necropola tumulară de la Apahida. Tehnica fortificațiilor, de tip oppidum gotic, are o arie de extindere ce începe din Franța, și se extinde peste Germania și Ungaria până în Transilvania. Gardul de apărare era format din bușteni groși, adânc înfiți în pământ sau ridicați pe o bază din piatră.

Dacii obișnuiau să incinereze morții întâmpinând cu bucurie plecarea lor la Zamolxes. În jurul rugului dansau și se veseleau, pentru cel care a scăpat de grijile vieții, sperând că mesagerul lor va transmite zeului toate speranțele și așteptările lor de mai bine. Necropole de incinerare din epoca fierului au fost descoperite doar la Apahida, Dezmir și Ciumești (Carei), unde în mormintele de incinerare au fost descoperite săbii și coifuri de factură celtică.

Pentru cetățile dacice, reprezentări destul de sugestive sunt schițate pe Columna lui Traian. Zidurile cetăților, de tip oppidum dacic, se alcătuiau din casete, formate din bușteni groși, umplute cu piatră fără mortar, deasupra cărora se ridicau apoi palisade din lemn. Uneori, zidurile erau dublate de valuri din pământ, cu șanțuri de apă, pentru a împiedeca apropierea turnurilor de asalt. În zidul incintei a treia de la cetatea Dăbâca au fost descoperite monede bizantine și blocuri din tuff vulcanic de factură romană, fapt ce a condus spre datarea fortificației inițiale pentru secolul IX-X. Nu este însă exclus ca valul să fi fost doar refăcut în secolul al IX-lea, în timpul confruntărilor dintre bulgari și germani, la origine fiind un oppidum dacic. Pentru arealul cetății Dăbâca, progresul material nu a constat însă în tehnica de luptă, ci în apariția lamei de plug, a sapei și a târnăcopului.

În ce privește istoriografia, în această epocă este amintit de greci Zamolxes, cel care a reînviat din morți după o absență de trei ani și i-a convins astfel pe geți că există viață dincolo de moarte. De la Lucian de Samosata știm că sciții purtau barbă și cămăși lungi, legate la brâu cu o centură din piele, de care atârna o sabie scurtă, încovoiată (dacca), utilizată ca seceră pentru nutreț. Averele lor consta din animale (vite și cai) și

căruțe, nu consumau carnea de porc. Agatârșii se împodobeau excesiv, erau imuni la veninul de viperă și te lăsau stupefiat doar cu respirația lor (Pliniu cel Bătrân). Purtau amulete protectoare și alungau zeii cei răi trăgând cu săgeți în nori. Păstrau legile și tradițiile sub forma unor cântece și strigături (cum sunt țișuriturile oșenești). Nu există documente referitoare la conducătorii triburilor din zonă, dar pe monedele de factură celtică omniprezent este calul, unitatea de măsură pentru troc. La Dăbâca nu s-au bătut monede.

100 en - 275 en - Epoca Romană - În acest interval, trupele Imperiului Roman au anexat întregul teritoriu al Transilvaniei delimitat spre Est de râurile Someș, Mureș și Olt. Din ordinul Împăratului Traian, toate cetățile dacice au fost demantelate. Dacă a existat, a fost desființată și fortificația de la cetatea Dăbâca, dar numai până la fundația de piatră îngropată în pământ. Istoricul Flavius Eutropis relatează că Împăratul Traian a adus în Dacia mulțimi nesfârșite de oameni, din tot cuprinsul imperiului, pentru a cultiva ogoarele și a popula orașele. Semnalat încă din anul 108 en ca așezare (vicus), centrul tribal de la Napoca (Cluj) a fost ridicat în anul 124 en la rang de municipiu, primind drept de autogovernare. Împăratul Publius Aelius Hadrianus a fost prezent la sărbătoare, unde a numit cei doi edili (duumviri) și senatul orașului, format din 30-50 de decurioni (conducători de cete). Napoca a devenit capitala provinciei Dacia Porolissensis.

Locuitorii provinciei, cu titlul de cetățeni au Romei, erau împărțiți în patru clase sociale: patricieni, cavaleri, plebei și proletari. Patricienii aparțineau unor celebre ginte romane denumite (clanuri) după descendența maternă: Iulia, Flavia, Horația, Lucreția, Verginia, Claudia. Cavalerii (equites) dețineau o proprietate impozitată de cel puțin 400 000 de sestreți, egală cu solda anuală a 450-1000 de legionari. Dintre aceștia, au fost atestați epigrafic procuratorii provinciali ai aurului și vămilor, cu un salariu anual de 60 000 - 300 000 de sestreți. Alți cavaleri stabiliți definitiv în Dacia au devenit magistrați, preoți ai altarului imperial, stăpâni ai pășunilor și ocnelor de sare (conductores pascui et salinarum). Plebeii erau oameni liberi, cu obligația serviciului militar pe speze proprii, subîmpărțiți în cinci pături sociale în funcție de averea impozitată: triarii (50 ha), principes (40 ha), hastati (25 ha), leves (12 ha) și accensi (5 ha).

Impozitul lor era între 5 000- 40 000 de sestreți pe an, iar armele începeau de la sulite și javeline pentru cei săraci, până la coifuri, platoșă, cnemide, scut, sabie și lance pentru cei mai înstăriți. Proletarii, fără proprietăți funciare, nu aveau obligații militare, reprezentând doar forța de muncă (proles = progenitură). În Dacia, circa 90 % din populație era formată din locuitori fără cetățenie, adică din peregrini. Aceștia dobândeau cetățenia romană după 25 de ani de serviciu militar (ca veterani), erau supuși legilor civile și plătitori de taxe. În anul 212, prin Constituția emisă de Împăratul Marcus Aurelius Severus, peregrinii au dobândit și ei calitatea de cetățean, câștigând dreptul de a plăti și taxele indirecte, nu doar taxa pentru pământ. Baza de impozitare pentru întregul imperiu a crescut astfel cu 70-80 %. Ultima categorie socială o formau sclavii, înscriși ca proprietate, fără personalitate juridică, putând fi torturați sau executați fără judecată.

Sclavii exercitau însă peste 55 de meserii, printre care: morar, brutar, cizmar, scrib, secretar, normator, doctor, astfel că unii dintre ei aveau condiții de viață mult mai bune decât oamenii liberi. Majoritatea însă locuiau în condiții mizere, prestau muncile cele mai grele, expuși la înfometare și îmbolnăviri. Cele peste 4500 de inscripții romane descoperite pe teritoriul Daciei atestă numele și statutul economic al unora dintre locuitori (felicissimus fortissimus princeps, castrorum sanatusque ac patrie). Epitafele de pe pietrele funerare și altarele votive reprezentau legătura dintre membrii familiilor nobile și eternitate, viața lor nemuritoare. Extrem de reticenți la început, dacii au ajuns să iubească administrația și cultura romană, astfel că au adoptat limba, scrierea și obiceiurile, dar le-au adoptat spre folosul lor, nicidecum spre folosul unor stăpâni veniți din alte meleaguri.

Administrația financiară a provinciei era încredințată unui procurator financiar, cu sediul la Sarmizegetusa, unde se țineau registrele privitoare la impozite. Taxele se calculau din cinci în cinci ani, pentru fiecare proprietate funciară (tributum soli), după numărul de persoane (tributum capitis), sau pentru fiecare imobil (tributa). Impozite indirecte se plăteau pentru moșteniri (5 %), vânzare de sclavi (4 %), eliberare din sclavie (5 %), negustorie (1 %), circulația mărfurilor și a persoanelor (2,5 %). Responsabili pentru colectarea taxelor erau niște funcționari (militari) denumiți procuratores. În fruntea vieții economice se afla mineritul, în special extracția metalelor: aur, argint, cupru, plumb, fier. Exploatarea minelor era arendată către împuterniciți (leguli), organizații în colegii profesionale (collegia aurarium). S-au păstrat la Roșia

Montană (Alba) plăcuțe din lemn unse cu ceară de albine, pe care se țineau socotelile contabile cotidiene.

Mortalitatea în mine era extrem de mare, mai mică însă în ocnele de sare, cum erau cele de la Ocna Dej, Sic sau Cojocna, sau în carierele de piatră. La Dăbâca nu au existat exploatări miniere, singura activitate economică fiind agricultura. Toate terenurile arabile erau sub administrație romană, sub denumirea de ager publicus, date în folosință în arendă. Terenurile nefertile sau greu accesibile (ager stipendiarus) erau folosite de daci, fără impozitare, dar impozitul se percepea pe animale (capitație). În vecinătatea castrului militar, au apărut ferme agricole (villae rusticae) unde stăpânul (villicus) exploata munca sclavilor. Singurul atelier de fierărie din zonă a fost identificat la Napoca, unde se produceau unelte agricole mari.

Coloniștii romani au adus cu ei tehnici superioare de producție pentru materialul ceramic, cărămizile, olanele, țiglele, oalele și ulcelele fiind produse în ateliere specializate, șampilate cu marca meșterului sau a legiunii militare (terra sigilata). De cele mai multe ori ștampilele erau abreviate (QAB, QCC, QLP, MID, GSV, FAT, LEG XIII GE, LVM), dar nu lipsesc nici denumirile integrale (ANTONIUS SUPER, IULIUS VALENS, ANTONIUS RUFI). Cărămizi romane, de foarte bună calitate, se utilizau nu doar pentru locuințe și structuri militare (castrum, castellum) ci și pentru instalații sanitare cu apă încălzită (termae, hipocaustum), ceva nemaivăzut pentru daci. O dată cu negoțul a pătruns și moneda romană. Dintre cele peste 100 de tezaure monetare descoperite în Dacia, nici unul nu este din Bazinul Someșan, dar s-au descoperit numeroase monede izolate, în special în centrele de civilizație romană.

Pentru zona cetății Dăbâca, principalele descoperiri arheologice de factură romană sunt la: Cluj Napoca (ruine castru militar), Someșeni (așezare), Apahida (așezare, villa rustica), Baciul (așezare), Băgara Aghireș (așezare), Băița (așezare și drum roman), Boju (așezare), Bonț Fizeșu Gherlii (așezare), Căianu (așezare), Căprioara Recea Cristur (așezare), Cășeiu (castru și vicus militar), Chinteni (villa rustica), Ciumăfaia Borșa (așezare și ruine), Corpadea Apahida (așezare), Cubleşu Someșan (așezare), Dej (așezare, drum roman, ruine de pod), Dezmir (așezare), Gârbău (așezare), Gherla (castru și vicus militar, așezare, necropolă), Gilău (castru și vicus militar), Iacobeni (necropolă), Iclod (așezare), Livada (așezare), Luna de Jos (așezare), Mera (așezare), Pata (așezare), Pădureni (așezare), Pălatca (așezare, villa rustica), Rădaia Baciul (așezare), Recea Cristur (așezare), Rugășești (turn), Sânnicoară (3 așezări și necropolă), Suatu (3 așezări), Suceagu (așezare), Urișor (așezare). Deocamdată, descoperirile arheologice de la cetate nu sunt concludente pentru o viețuire în epoca romană, dar este foarte puțin probabil ca locația să fi fost complet abandonată. Rămâne ca descoperiri ulterioare să clarifice statutul cetății pentru această epocă.

275 en - 375 en - Epoca Goților - În anul 275 en, Împăratul Lucius Domitus Aurelian a încheiat un tratat de pace cu o alianță a triburilor de goți, sarmați, carpi, vandali și juthungi, potrivit căruia a renunțat definitiv la teritoriile situate la Nord de Dunăre. În urma retragerii trupelor imperiale, în fosta provincie nu au rămas doar dacii, ci și un număr mare de coloniști, veterani împământeniți, soldați și sclavi răsculați, împreună cu familiile lor. La aceștia s-au alăturat războinicii triburilor germanice, despre care Iordanes spune că au părăsit țara lor (Gotland) și s-au așezat inițial pe malurile Vistulei, apoi în Scitia și Dacia, în întreaga câmpie dintre Marea Baltică și Marea Neagră.

Știm despre acești migratori că trăiau în triburi și se considerau cu toții frați. Când nu se găsea vinovatul pentru o faptă comisă de ei era pedepsit oricare dintre membrii tribului. Nu acceptau sclavia și nici o formă de îngrădire a libertății lor. Nu ridicau fortificații sau construcții din piatră, ci dimpotrivă, le demolau. Iarna se retrăgeau în caverne săpate în pământ, unde ascundeau și grânele. Toți aveau drepturi egale, iar hotărârile le luau în grup, având ca lider pe cel mai puternic și curajos dintre ei. Aveau o singură soție, nu se căsătoreau niciodată cu străini, iar castitatea era la mare respect. Formau o rasă pură, cu ochi albaștri și părul castaniu roșcat. Nu prețuiau obiectele din aur sau argint, se hrăneau cu carne proaspătă, lapte, fructe și cereale. Arma lor preferată era lancea, cu simboluri purtătoare de noroc inscripționate pe vârf. Luptau alături de femei și copii, iar preoții lor purtau în luptă statuete sacre, ținute la mare preț.

În ce privește viața spirituală a autohtonilor, 280 de inscripții se referă la cultul mitraic, iar alte 250 de inscripții sunt închinare lui Jupiter, semn că religia politeistă romană a rămas în vigoare după retragerea autorității de stat. Altarele votive purtau frecvent inscripția: V (otum) S (olvit) L (libens) M (erito), reprezentând angajamentul liber consimțit și pe deplin meritat, făcut de proprietar în fața zeului respectiv

(Jupiter sau Silvanus). Mare parte dintre locuitori, fiind urmași ai unor foști sclavi, sau ai unor plebei persecutați, nu cunoșteau meșteșugul armelor și se îndeletniceau aproape exclusiv cu agricultura. Circa 100 de obiecte (opaițe ceramice, tăvi, fibule, inele și obiecte de podoabă) inscripționate cu simboluri creștine (cruce, pește, miel), sugerează existența unei forme de paleocreștinism, răspândit de sclavi în absența unor preoți misionari sau a unei biserici.

O mențiune aparte o merită fibulele, niște broșe de mari dimensiuni, din bronz sau din metal prețios (aur, argint), nu rare ori împodobite cu pietre prețioase. Nu cred că erau utilizate doar pentru fixarea pe corp a unor vestminte sau pelerine. Fără excepție, toate fibulele întregi prezintă orificii și terminații digitate, cu urme evidente de uzură, semn că au fost permanente în contact cu un material ușor abraziv. Probabil erau utilizate pentru a împleti funii, sau biciuri din fâșii de piele, pentru a țese cordoane și brâuri, cu 3-14 fire de urzeală. Frecvența cu care sunt prezente în necropole și dragostea cu care erau ornamentate, sugerează că aceste obiecte aveau un rol important în viața materială a acestor oameni. Caii și măgarii erau animalele de muncă cele mai de preț. Călăreau fără șă sau zăbală, folosind doar un căpăstru împletit din cânepă sau piele.

După ce Împăratul Galerius Valerius Maximianus a emis în anul 311 edictul de toleranță, urmat de edictul de la Milano semnat de împărații Constantin și Licinius, creștinismul a devenit "religio licita". În anul 325 a fost convocat Conciliul Ecumenic de la Niceea, la care au participat 1800 de episcopi. Împăratul Constantin a ridicat în anul 328 un pod peste Dunăre și a recucerit Dacia, până la poalele Carpaților. Știm că în anul 348, episcopul Ulfilas a primit sarcina să-i creștineze pe goți și a tradus Biblia în limba goților, folosind un alfabet nou, scris cu majuscule (uncial), format în principal din caractere grecești. Un exemplar al acestei Biblii (Codex Argenteus), scris în secolul al VI-lea, oferit în dar regelui Theodoric cel Mare, a fost descoperit în biblioteca mănăstirii benedictine din Werden. Textul a fost scris cu litere aurite și argintate, pe pergament purpuriu (piele de oaie tratată cu tanin).

Așezări de secol IV în Podișul Someșan au fost identificate la: Cluj, Someșeni, Apahida, Băița, Bonțida, Căianu, Chinteni, Iclod, Leghia, Pălatca, Sânnicoară, Suatu, Țaga. Necropolele din această epocă sunt necropole de incinerare, având în inventar o oală de lut cu cenușă, fibule, coifuri, vârfuri de lance și săgeți, topor, piepteni, fusaiole (greutăți din lut pentru războiul de țesut). În zonă, o astfel de necropolă a fost dezvelită la Pălatca, lângă ruinele unei așezări romane (villa rustica) și la Suatu, în vecinătatea celor trei așezări de epocă romană.

Sclavagismul nu a dispărut la Nord de Dunăre, chiar dacă nu mai era protejat prin autoritatea imperială. Stăpânii de sclavi își mențineau autoritatea prin forța armelor, fie prin membri ai familiei, fie prin soldați aflați în subordine. Goții aveau și ei numeroși sclavi, prizonieri rezultați din luptele împotriva romanilor, pentru care negociau răscumpărări în aur și cai. Certurile pentru putere și luptele împotriva sclavilor răsculați au măcinat însă marele regat al goților, divizat între mai multe triburi. Atrăși de bunăstarea și civilizația bizantină, goții au ridicat la luptă toate triburile barbare și au migrat la Sud de Dunăre, unde au cerut protecția împăraților romani. La scurt timp însă, s-au revoltat și au revendicat supremația militară. Cu diplomație, bizantinii i-au cumpărat cu daruri pe conducătorii lor și i-au redirecționat spre Roma, Frața și Spania.

375 en -460 en - Invazia Hunilor - În cadrul migrației generale a popoarelor barbare, în spațiul nostru geografic a pătruns o nouă forță militară, reprezentată de un popor scitic nomad, crescător de reni și cai, cunoscut sub numele de Huni (iuni, juni) cu semnificația de tineri. Potrivit unor surse chinezești, acești barbari trăiau și se îmbrăcau de pe urma turmelor lor. Își respectau cuvântul dat și pedepseau cu moartea crima sau furtul. Dobândeau titlul de bărbat doar după ce omorau un dușman, erau total analfabeți și țineau una sau mai multe neveste, inclusiv cele moștenite de la tată sau frați. Supuneau fără milă orice popor, cerând tribut și răscumpărarea prizonierilor. Dormeau sub cerul liber sau în adăposturi săpate adânc în pământ. Trăiau călare sau în căruțe, în permanentă transumație pe urma turmelor de reni și cai sălbatici. Generozitatea lor era proverbială cu privire la sacrificarea animalelor, astfel că multe triburi li s-au supus de bună voie.

Zei lor primitivi nu cereau ofrande pe altar, impozite sau taxe vamale, în schimb conducătorii lor erau foarte sensibili la daruri. În migrația lor spre Vest au ridicat la luptă toate popoarele Europei, de la Nord de Dunăre, din Crimeea până în Franța. În Dacia, 70 de cetăți au fost subjugate și două armate au fost nimicite. Slăbiți de luptele împotriva goților și persanilor, sau poate în urma unor înțelegeri diplomatice, împărații

romani au preferat să le plătească un tribut de 2 100 livre de aur/an și o răscumpărare de 12 galbeni din aur pentru fiecare soldat roman căzut prizonier. Unitatea lor de troc era însă calul, fiecare luptător fiind însoțit în luptă de 3-4 cai. Începând cu anul 434, hunii și-au stabilit centrul teritorial în Panonia și Banat, având în frunte pe Marele Han Attila, autointitulat "biciul lui Dumnezeu", venit pe lume pentru a înspăimânta națiunile (Jordanes). Neam de păstori, hunii incendiau toate așezările și ogoarele pentru a le transforma în pășune.

De la Priscus din Panium (Panonia), știm că hunii le cereau agricultorilor să nu mai lucreze pământul, să trăiască simplu și auster, să nu poarte podoabe, să nu ospăteze, să nu bea vin, să respecte tradițiile populare și să nu se închine la zei falși. Toate religiile au avut de suferit de pe urma hunilor, dar bisericile au fost ținta lor predilectă. De la același Priscus știm însă că: "sciții trăiesc între ei în bună pace, fiecare se bucură de ce are, fără să deranjeze pe nimeni și fără să fie deranjat de nimeni". Solia romanilor nu a fost ospătată cu vin, ci cu un fel de bragă (samus), o băutură fermentată din cereale, iar caii lor au fost ospătați cu mei în loc de orz și secară. Sărbătoarea lor consta din cântece populare intonate de fete, cântece de vitejie și bufonerii primitive. La apogeul său, Hanul Attila a ridicat la luptă peste 500 000 de oameni, apoi a revendicat jumătate din Imperiul Roman, în urma căsătoriei cu Justa Grata Honoria, sora Împăratului Valentinian.

Din epoca hunilor datează tezaurul de la Sânnicolau Mare (Timiș), compus din 23 de vase din aur, cu o greutate totală de peste 10 kilograme, despre care se crede că ar fi aparținut episcopului de Sirmium și a făcut parte din tributul plătit de romani în schimbul păcii. Printre elementele de viață materială aduse de huni din Asia se numără: arcul de tip mongol din plăci de os și corn, săgețile din fier cu trei muchii, biciul de tip cnut (naiagă), pantalonii din piele și chimonoul larg de tip caftan, legat la mijloc cu un brâu din lână, căciulile din samur, diferite tipuri de țesături și împletituri din lână. Hunii foloseau focul foarte rar, majoritatea alimentelor fiind consumate crude, sau uscate (pastramă și caș de oaie). În arealul cetății Dăbâca nu există urme arheologice ale unor așezări ce pot fi atribuite hunilor, dar viața materială și-a urmat cursul și în timpul lor, chiar dacă autohtonii s-au refugiat în păduri și pe vârfuri de deal.

460 en - 570 en - Regatul Gepizilor - După moartea Regelui Atilla, triburile hunilor s-au divizat, apoi s-au retras progresiv spre stepele Rusiei. În urma lor, hegemonia militară a aparținut gepizilor, triburi de sorginte gotică, pătrunși în Panonia din Rutenia și Lituania, pe culoarul Tisei, prin cele două trecători cu altitudine în jur de 800 de metri. Aliați ai hunilor, gepizii s-au stabilit în bazinul Tisei, principalele lor necropole fiind pe teritoriul Ungariei (Szolnok, Szentes, Nagyhegy, Kiszombor). Se pare că au împărțit cu hunii tributul în aur plătit de romani, deoarece în mormintele căpeteniilor gepide au fost găsite numeroase obiecte din aur, de factură bizantină, inscripționate cu litere latinești. Pentru zona noastră, cel mai important dintre acestea este tezaurul de la Apahida, compus din 2 căni din argint cu reprezentări bahice, o diademă fragmentară, o fibulă cu capete în formă de ceapă, 5 pandantive, 3 inele, o brățară, 3 cataramă și clopoței, toate din aur.

Obiectul cel mai interesant este însă un inel din aur, având inscripționată o cruce și textul OMHAR VS. Au fost propuse numeroase interpretări, majoritatea fiind în favoarea unui lider religios. Nu este însă exclus ca inelul să fi fost semnul distinctiv al unui comandant militar: OM IA R(es) VC (500), respectiv pentru comandantul unei cohorte (quingenarie), pe teritoriul Daciei fiind semnalate nu mai puțin decât 45 de cohorte. Un al doilea mormânt princiar de la Apahida, se compune din piese de harnașament, depuse într-o lădiță la picioarele defunctului, decorate cu granate. Dintre acestea, două aplice în formă de acvilă, ornate cu peste 80 de casete conținând granate, ne conduc tot spre însemnele unui comandant militar roman. O altă necropolă de secol V a fost descoperită la Someșeni, iar la Șimleul Silvaniei, pe Măgura, au fost descoperite alte două tezaur, formate din 10 perechi de fibule cu granate, 3 vase hemisferice și 8 fragmente de fibulă, din aur.

Fie că au făcut parte din tributul plătit de romani, fie că au aparținut unor conducători ai gepizilor, aceste obiecte atestă o stare materială înfloritoare, și dispreț față de aur (obiectele de cult creștine aparțineau bisericii și nu se îngropau împreună cu preotul), respect față de comandant. Organizați în ginte familiale, gepizii formau un fel de democrație militară, în care comandantul avea autoritate absolută, iar titlul princiar se moștenește ereditar. Conducătorii gepizilor purtau obiecte cu însemne creștine, luate de la romani, dar nu pentru că s-ar fi creștinat ci ca semn al bravurii lor în luptă. Populația autohtonă, formată din foștii coloniști romani, și-a reluat terenurile și vechile obiceiuri, cu diferența că plăteau tribut gepizilor în schimbul protecției militare. Majoritatea istoricilor cred că gepizii nu s-au amestecat cu populația autohtonă, dar acest lucru este

greu de crezut deoarece femeile făceau parte din pradă.

În lipsa oricăror atestări istoriografice este greu să atribuim gepizilor așezările de secol V-VI, dar este probabil că au contribuit și ei cel puțin la fondul genetic, atunci când se retrăgeau în aceste așezări, pe timp de iarnă. Nu au fost semnalate confruntări militare între gepizi și autohtoni, semn că a existat o compatibilitate destul de bună, inițial ca aliați ai hunilor, apoi ca supuși. În arealul cetății Dăbâca, așezări de secol V-VI au fost la: Cluj (necropolă), Someșeni Băi, Apahida (necropolă), Baci, Bărbuțiu (Vultureni), Chinteni, Cojocna (așezare fortificată), Dorolțu (Aghireș), Iclod, Leghia (Aghireș), Pălatca (necropolă), Sânnicoară (Apahida), Șoimeni (Vultureni). Probabil că au existat căsătorii mixte, între femeile autohtone și acești războinici viteji, blonzi cu ochi albaștri. În anul 567, gepizii au fost alungați din Dacia de o alianță formată din longobarzi și avari.

570 en - 800 en - Avarii și Slavii - Spre sfârșitul secolului al VI-lea, avarii, un popor turcic nemulțumit de permanentele confruntări cu vecinii lor, i-au propus Împăratului Justinian al Bizanțului sprijin militar în schimbul unei stipendii anuale și a unui târâm la granițele Imperiului Bizantin. Deranjat la granița de Vest, atât de longobarzi cât și de gepizi, Împăratul Justinian a acceptat și le-a oferit Panonia, împreună cu un tribut anual de 80 000 de galbeni. În câțiva ani, cu sprijin militar bizantin, avarii i-au supus și subjugat pe Kutriguri, Onoguri, Utiguri, Sabiri și Alani, apoi i-au alungat pe gepizi și longobarzi, restabilind liniștea pe întreaga frontieră de pe Dunăre. Fostele colonii romane au rămas sub un singur stăpân, profitând de o pace ce a durat aproape două secole. Nu înseamnă că avarii au fost un popor pașnic, dar confruntările lor militare au avut loc la Sud de Dunăre. Între anii 587-599 au ajuns până la Constantinopol, iar tributul a crescut la 100 000.

Asemenea hunilor, avarii nu au format un stat centralizat, ci o alianță tribală a egalilor, având în frunte un chagan, cel mai puternic și mai viteaz dintre conducătorii lor. Pusta Ungară a fost un adevărat paradis pentru acest popor nomad, mare iubitor de cai și transhumanță. Sub puterea lor, persoanele și mărfurile circulau fără nici o vamă, pășunile și pădurile aparțineau tuturor, pământurile aparțineau celor care le lucrează, astfel că populația săracă i-a acceptat ca pe niște eliberatori. În teritoriul protejat de avari s-au refugiat toți sclavii fugiți sau eliberați se stăpân, pentru a forma un nou tip de colonii, alături de numeroșii prizonieri de război ținuți pentru răscumpărare. Toți acești foști locuitori ai Imperiului Roman au adus cu ei limba, obiceiurile și spiritualitatea imperiului, inclusiv credința în Dumnezeu.

Principalele urme arheologice de tip avar au fost dezvelite în Ungaria, lângă lacul Balaton, unde trei necropole dezvelite în jurul unui castru roman cu peste 30 000 de morminte avar formează așa numita cultură Keszthely. Mormântul tipic al unui războinic avar, alături de bărbat și calul său include un inventar format din: arcul de tip mongol din plăci de os, șaua și harnașamentul împodobit cu numeroase aplice. Scărițele din fier de tip avar sunt un element de noutate față de huni și alți barbari din neamul scitic. Nu rare ori, mormintele barbarilor conțin și obiecte de factură romană, unele chiar inscripționate cu litere latinești, cum este de exemplu un pieptene din aur cu inscripția BONOSA. Foarte numeroase sunt și fibulele de tip avar, cu terminație în cinci digiți. În Transilvania necropole avar au fost dezvelite la Gâmbaș Aiud, Câmpia Turzii, Teiuș, Mediaș, Șura Mare Sibiu, Rupea Brașov.

Simultan cu avarii, în Câmpia Dunării și în Transilvania au pătruns slavii: "Un popor liber, format din bărbați blânzi și binevoitori cu oaspeții, iar femeile sunt cumiți mai presus de orice. Lucrurile de trebuință le țin ascunse în pământ, nu au credință și nu-și respectă promisiunile. Folosesc ca arme două sulite mici, scuturi temeinice, greu de purtat, arcuri cu săgeți otrăvite." (Flavius Mauricius). În Transilvania, necropole slave au fost dezvelite la: Band-Morești, Târgu Secuiesc, Cernat, Poian, Bezid, Filiași, Sălașuri, Noșlac. Bizantinii utilizau pentru slavi și denumirea de bălani, deoarece aveau pielea albă și părul blond sau șaten. Așezările lor numărau 70-90 de indivizi, iar în fruntea unui grup de clanuri familiale se afla un jupân (zupan). Slavii credeau în duhuri și demoni, în spiritele morților și în nimfele apelor, toate așezările lor fiind pe malul unor ape curgătoare. Au existat confruntări militare cu avarii, dar în majoritatea timpului au fost aliați.

Știm cu certitudine că au format familii mixte. Avarii, păstoreau vara animalele în câmpie, iar pe timp de iarnă se retrăgeau în așezările slavilor și făceau copii. Unul dintre acești copii, rezultat dintr-o căsătorie mixtă, pe nume Samo (Samus), a întemeiat un imperiu, cu extindere în tot arealul Cehiei, Slovaciei și Panoniei de Vest (dacă nu cumva chiar în bazinul Someșului). Ca urmare, urmele materiale din așezările de tip avar au un

inventar mixt, format din obiecte tipic barbare, amestecate cu obiecte de factură romană și cu obiecte de cult creștin. Știm cu certitudine ca a existat o Episcopie a Avarilor, iar un episcop pe nume Ursus (avariteanensium ecclesiae episcopus) a participat la Conciliul Ecumenic de la Nicaea din anul 787.

Sub această dublă autoritate barbară, coloniștii romani și-au perpetuat existența în liniște și pace, dar împovărați de un tribut în cereale și animale ce mergea uneori până la 50 %. Practic împărțeau totul cu barbarii. Așezări din această epocă în Podișul Someșan au fost la: Cluj, Baci, Băița (Gherla), Bonț (Fizeșu Gherlii), Bonțida, Căianu, Căprioara (Recea Cristur), Chinteni, Corpadea (Apahida), Cubleșu Someșan (Panticeu), Feiurdeni (Chinteni), Livada (Iclod), Pălatca, Răscruți (Bonțida), Șoimeni (Vultureni), Țaga. La Dăbâca urme materiale ale slavilor sunt prezente pe terasa cetății doar prin resturi de ceramică de secol VII-VIII, lucrată la roată rapidă, bine arsă, dar și prin numeroase inele de tâmplă de tip slav (spiralate).

Dintre obiectele de cult creștin descoperite în necropole de secol IV-VIII merită menționate: o mitră episcopală la Apahida, o inscripție creștină la Cluj, inele cu cruce la Someșeni, opaiț cu cruce la Gherla și Dej, o biserică la Moigrad, un pandantiv cu cruce la Pălatca. Așezările lor fortificate erau de formă inelară, documentele lui Charlemagne amintind marele ring avar.

Regatul avar a fost desființat începând cu anul 788, când o armată mixtă de franco-germani și lombarzi condusă de Împăratul Charlemagne a nimicit toate unitățile militare ale avarilor în urma unei campanii ce a durat mai bine de opt ani. Autoritatea imperiului Frank s-a extins până la râul Tisa. La Est de Tisa însă, ținuturile au căzut sub autoritatea Primului Țarat al Bulgarilor, sub autoritatea Marelui Țar Krum.

800 en - 905 en - Țaratul Bulgar - Prima apariție a bulgarilor în Dacia, sub numele de Kazari, a fost semnalată la sfârșitul secolului al VI-lea, când Împăratul Mauricius a acordat regelui lor Bulgarios dreptul de a se stabili în Dacia și Moesia. Bulgarii au intrat în istorie în jurul anului 630 en, când au format între râurile Nipru și Don Marele Regat al Bulgariei, condus de Hanul Kubrat. Educat la Constantinopol, Kubrat Han, din dinastia Dulo, a fost botezat creștin, ca aliat al Împăratului Heraclius. Mormântul său de la Mala Pershchepina include un tezaur format din 800 de obiecte bizantine, persane, avare, turcești și bulgărești, precum și o salbă cu inscripția HOBATOY HATRIKIOI (Kubrat Patricianul). După moartea sa, cei cinci fii au invadat toate teritoriile de la Nord de Dunăre, mai puțin Panonia unde avarii s-au apărut cu succes.

Ca aliați (federati) ai Imperiului Bizantin, bulgarii și-au extins dominația la Sud de Dunăre și au luptat în repetate rânduri sub zidurile Constantinopolului, fie ca apărători, fie ca agresori. Imediat după supunerea avarilor de către franco-germani, între anii 804-806, bulgarii Hanului Krum și-au extins dominația până la râul Tisa. Creștin și iubitor de norod, Hanul Krum a introdus primul cod de legi al Țaratului Bulgar prin care garanta protecția săracilor și pedepsea aspru băutura sau jaful armat. Cel care a legalizat creștinismul a fost însă Hanul Boris, botezat de Împăratul Mihail, în urma sa titlul de țar fiind înlocuit cu cel de cneaz. Deși în alianță cu Imperiul Bizantin, Cneazul Boris a cerut îndrumare spirituală și de la Papa Nicolae I, din dorința de a fonda o Biserică Autonomă a Bulgarilor.

Din această perioadă datează, probabil, crucea relicvar descoperită în anul 1992 în partea dreaptă a fortificației de la Dăbâca, îngropată într-un vas ceramic. Știm ca Papa Nicolae a trimis preoți misionari, biblii și îmbrăcăminte, că aceștia au ridicat biserici și congregații creștine. Ca tipologie, crucea relicvar se încadrează în tipul latin 1 A, răspândit mai ales în secolele X-XI, dar la Dăbâca în secolul X ungurii erau păgâni, iar în secolul al XI-lea creștinismul era oficializat, nu mai exista nici un motiv să fie ascunsă în pământ. Prima atestare documentară a unei biserici la Dăbâca este din anul 1064, dar este probabil că viața creștină a început încă de la 865, când episcopul Formosius de Port a fost înălțat la rangul de Patriarh al Bulgariei, ca urmare a rezultatelor sale de misionarism. Nu este exclus ca la Dăbâca să fi existat și o mică mănăstire, din lemn.

Este sigur însă că la cetatea Dăbâca au avut loc ample lucrări. În valul de pământ de la prima incintă s-au găsit patru pandantive din argint, cu lucrătură bizantină, împodobite cu granule mărunte, un amnar, o daltă, vârful unui cuțit de plug și numeroase vase ceramice. Pentru triungiul cu latura de 50 metri, valul de pământ cu lățimea de 5 metri a necesitat dislocarea a cel puțin 750 m³ de pământ, adică munca a cel puțin 15 oameni timp de peste 100 de zile. Peste valul de pământ s-au ridicat apoi palisade și bordeie (chilii) din lemn. Distrugerea fortificației a avut loc la începutul secolului al X-lea, adică simultan cu descălecarea maghiarilor.

Tot de secol IX sunt și urmele unei așezări situate pe panta terasei, imediat sub cetate, în jurul unei biserici cu plan pătrat, cu altarul de 2,80 m x 3 m și nava de 4,20 m x 4,50 m, cu pilaștri corespunzători arcadei altarului.

La scurt timp însă, Cneazul Boris s-a răzgândit și a revenit sub patronajul bizantin. În urma intervenției Sfântului Patriarh Fotius cel Mare, începând cu anul 862 călugării greci Chiril și Methodius au dezvoltat în Moravia alfabetul glagolitic. După anul 886, Cneazul Boris a fondat cele două școli ortodoxe de la Pliska și Orhid, unde s-au format mii de preoți ai bulgarilor. Aceștia au răspândit apoi dogma în tot spațiul dominat de populațiile slave. Alfabetul glagolitic a fost înlocuit prin cel slavonesc iar limba latină a fost înlocuită cu cea slavonească. Latinii au reacționat și în anul 893 maghiarii au năvălit în Pannonia și Moravia, la invitația regelui Arnulf de Carinthia al Germaniei.

905 en - 1000 en - Descălecarea Maghiarilor - Ungurii (maghiari, ungri) au fost la origine un popor din neamul Ugrilor, originari din vecinătatea Munților Urali. Sub protecția Hanatului Kazarilor, triburile de păstori au migrat progresiv spre Vest, pe râul Volga, apoi pe râul Don. În jurul anului 830, o confederație de 7 triburi s-a desprins de Hanatul Kazarilor și a migrat spre izvoarele râului Nistru, unde s-au confruntat cu Slavii și cu Pecenegii. Începând cu anul 860, păstorii lor au traversat trecătorile din Carpați și apoi au coborât pe afluenții Tisei, în Pannonia. După anul 896, în fruntea confederației s-a plasat tribul Megyer, prin conducătorul lor Arpad. Învinși de bulgari pe râul Bug, ungurii au traversat munții și au ocupat bazinul râului Tisa. O parte dintre localnici, creștini, i-au acceptat de bună voie, pentru că veneau cu vite frumoase și tauri cu coarne de aproape un metru.

În ținuturile noastre, primul învins a fost ducele Menumorut, cu sediul în cetatea Biharia. A urmat apoi Podișul Someșan, unde în fruntea triburilor de păstori era un duce pe nume Gelu, descris ca bălan, deci de origine slavă. Ungurii conduși de Tuhutum au fost întâmpinați de arcași la Porțile Meseșului, apoi pe râul Almaș, dar oastea Someșană nu era alcătuită din oșteni ci din țărani pașnici, așa că ungurii au străpuns apărarea și au înaintat apoi pe Someș și printre dealuri. Ducele Gelu a fost prins și ucis, lângă cetatea sa scaun, iar ceilalți locuitori s-au supus de bună voie. Creștini fiind, autohtonii au depus jurământ de credință la Așchileu (Eskullo). Tuhutum și urmașii săi au domnit apoi în pace până la anul 1000, când ținutul a fost revendicat de Regele Ștefan cel Sfânt. Crescători de vite și cai, ungurii s-au integrat rapid printre autohtoni și au conviețuit în bună pace (cel puțin, documentele nu amintesc alte confruntări militare).

La unguri, conducătorul militar purta numele de gyula, se îmbrăca în mătase după moda orientală și avea sabia din argint, încrustată cu perle. Următorul conducător a fost Zoltan, fiul lui Arpad, căsătorit cu fiica ducelui Menumorut, apoi în anul 952 este menționat Gyula, nepot al lui Tuhutum, botezat creștin la Constantinopol, unde a primit titlul de patrician. S-a întors însoțit de un episcop, pe nume Hieroteu. În anul 972, Gyula a căsătorit pe fiica sa Sarolta cu Geza, noul voievod al Ungariei. Toate războaiele maghiarilor din acest secol au fost îndreptate spre Germania, semn că a existat o înțelegere oarecare cu bulgarii și bizantinii. Sarolta era creștină, așa Regele Geza a lucrat pentru creștinarea poporului său invitând coloniști și misionari creștini, prin înțelegere cu principii vecini. Maghiarii au început să fie botezați, iar preoții aveau intrare liberă la domnitor. Printre aceștia, Voicu, fiul lui Geza, rebotezat Ștefan, de către Adalbert, episcopul de Praga.

1000 1300 en - Epoca Arpadiană - Începând cu anul 997 în fruntea triburilor maghiare a fost înălțat fiul lui Geza, cu numele de botez Ștefan, crescut de mama lui cu frica lui Dumnezeu, admirator al educației și culturii Europene. Ajutat de principii germani și de nobilii maghiari creștinați și educați împreună cu el, dar și de soția sa Gisela, o principesă din Bavaria, Ștefan s-a declarat uns al Domnului și a fost încoronat Rege al Ungariei, cu binecuvântarea, sceptrul și coroana din aur trimise de Papa Silvester II. Noul rege a împărțit țara în zece diocese și 72 de comitate, unul dintre acestea fiind Comitatul Dăbâca (Dobuka). Morala creștină s-a materializat prin o serie de reforme administrative, o atenție deosebită fiind acordată clerului și înaltului cler. Nobilii unguri au înțeles repede ce înseamnă puterea spiritului și cum poate lucra în favoarea lor. Au fost întemeiate biserici și mănăstiri, înzestrate cu mijloacele necesare subzistenței (un număr de sate ardate).

În numele lui Isus Hristos, Regele Ștefan a ordonat nobililor să elibereze sclavii, în schimbul unei răscumpărări ce consta în munci la clacă, sau să permită răscumpărarea lor în bani. El însuși a răscumpărat și

eliberat un număr mare de sclavi, câștigând un număr mare de susținători anonimi. În Transilvania era atunci în fruntea localnicilor ducele Gyula, văr de al doilea cu Regele Ștefan, însă botezat după ritul bizantin. Gyula nu a acceptat reformele introduse de romani și s-a ridicat la luptă, dar a fost prins și întemnițat, împreună cu fiii săi. În fruntea comitatelor au fost numiți locotenenți regești, cu titlul de Duce dacă aveau sânge regesc, sau Voievod, dacă erau doar acoliți ai regelui. Transilvania era o provincie cu administrație locală și dietă provincială, cu sediul la Turda, condusă de Voievod. Dieta se întrunea atunci când regele cerea bani sau ajutor militar, când era nevoie de o lege nouă, sau în caz de pericol extern.

Sistemul feudal introdus de Regele Ștefan a favorizat formarea unei aristocrații noi, în dauna locuitorilor autohtoni, impusă prin forța armelor. Practic, Ungaria a fost subjucată Imperiului German al Romanilor (prin Împăratul Otto III) și Bisericii Romano-Catolice. Toți regii Arpadieni au menținut însă legături foarte bune cu Constantinopolul, au purtat o dublă coroană și un sceptru cu dublă cruce. Sclavii eliberați au format un popor nou, confundat de multe ori barbarii migratori. Dintre aceștia, pecenegii au fost prezenți în tot teritoriul fostei Dacii, menționați în diferite confruntări militare. Regelui Ștefan i-a urmat un nepot al său, pe nume Petru (1038-1046). În epoca acestuia, au fost refăcute fortificațiile de la Cetatea Dăbâca, cel puțin la incinta a II-a, unde s-a găsit o monedă cu efigia sa. Cu un perimetru de circa 400 metri și un șanț de apărare lat de 5 metri, acest val de pământ a însemnat dislocarea a peste 2 000 de metri cubi de pământ.

Noua fortificație era dublată de o structură din grinzi masive de lemn, cu înălțimea de 7-8 metri. Este greu de spus dacă a fost o palisadă cu barăci militare, un inel de locuințe, sau poate un rând de chilii pentru o mănăstire benedictină. Este cert însă că în anul 1068 cetatea este menționată în *Chronicum Pictum* Vindobonense ca urbs Dobuka, un târg de mărfuri egal cu cele de la Cluj, Turda, Alba Iulia, Biharia sau Cenad. În același an 1068, transilvănenii au obținut o importantă victorie împotriva cumanilor, la Chiraleș (Bistrița). Din din această perioadă datează și cea de a doua biserică dezvelită la Dăbâca în grădinile de sub cetate, datată prin 8 monede emise de Regele Ladislau I (1077-1095), descoperite în mormintele creștine din jurul cetății. Căsătorit cu Prințesa Adelaide, fiica Regelui Rudolf I de Swabia, regele Ungariei a emis un set de legi foarte aspre împotriva furtului (un ochi pentru o găină, orbirea sau moartea pentru 10 dinari).

În anul 1089, cumanii au invadat și jefuit din nou Transilvania, dar au fost respinși cu ajutor din Germania. Regele Ladislau, supranumit Cel Sfânt, a fondat mănăstirile regale de la Calvaria-Cluj (cu un plan asemănător cu incinta II de la Dăbâca), și mănăstirea Sfânta Maria de la Urbea Mare, unde a fost înmormântat. Mănăstirile Benedictine erau fondate după regulamentul mănăstirii e la Cluny (Franța) și erau conduse de un episcop. Administrativ, cetatea Dăbâca era cetate de scaun a comitatului cu același nume, adică reședința unui nobil cu rang de judecător suprem. Ar fi putut avea și o biserică diocezană (vezi engolpion-ul). Fost episcop, Regele Coloman (1095-1114) a desființat instituția sclaviei și păgânismul. Până și ultimii sclavi au fost creștinați și eliberați, primind pământ pe domeniul nobilului cu titlul de condiționari, plătitori de taxe. Din anul 1103, cu acordul Scaunului Papal s-a încoronat și ca Rege al Croației și Dalmației.

Următorul moment important a fost între anii 1141-1143, pe timpul Regelui Geisa II (1141-1161), când a avut loc colonizarea sașilor. Primele coloane de căruțe s-au oprit la Cluj, Dej, Turda, Aiud și Vințu de Jos, moment când numeroși coloniști s-au așezat și la Dăbâca. Cetatea Dăbâca este amintită documentar în anul 1166, când nobilul Wido, fiul lui Dobuca, donează Cavalerilor Ioaniți (coloniștilor sași) pământurile Sala (Ocna Dej) și Euchimil. Actul de donație a făcut parte probabil din consecințele tratatului de alianță încheiat de Regele Ștefan III (1161-1173) cu Împăratul Friedrich I al Germaniei și cu Regele Vladislav al Bohemiei, împotriva Împăratului Manuel Comnenul. Pentru a finanța armata, Regele Ștefan III a apelat și la proprietățile Bisericii. A fost necesară intervenția unui legat Papal pentru aplanarea conflictului intern.

Începând cu anul 1173, pe tronul Ungariei a fost înălțat Regele Bela III (1173-1196), educat la Constantinopol, unde a primit titlul de despot. Rebotezat sub numele de Alexios, s-a logodit cu fiica Împăratului Manuel Comnenul. În timpul său, comite de Dăbâca și Voievod al Transilvaniei a fost un nobil pe nume Leustachius, desemnat să conducă o oaste ungurească în campania de cucerire a cetății Iconium (Konya). În cursul bătăliei principale, doi ardeleni, pe nume Toma (Thomas) și Lobu (Lobellus) au salvat viața împăratului. La întoarcerea în patrie, Regele Bela i-a recompensat cu titlu nobiliar. Toma a primit satele Dăbâca, Iclod, Băița, Morău și Giula, iar Lobu a primit satele Gotz, Nasal, Buza și Sfântul Jude, lângă lacul Țaga. Acest Toma, este menționat apoi într-un document ca Thomas comes Clusiensis, ca martor la o danie

creștină. În anul 1187, Jerusalemul a căzut sub dominație musulmană, prin armatele Sultanului Salah al-Din (Saladin).

Secolul al XIII-lea a debutat prin cucerirea Constantinopolului de către latini și formarea celui de Al Doilea Țarat al Bulgarilor. Regele Andrei (1205-1235) a adus în țară Cavalerii Teutoni, apoi cu ajutorul lor a ridicat o armată formată din 20 000 de cavaleri și 12 000 de infanteriști, aflată în fruntea Cruciadei a V-a. Regele Andrei a cucerit Jerusalemul, fără luptă, dar s-a îmbolnăvit de dizenterie. S-a întors în țară încărcat de relicve și datorii, urmat de un mare număr de negustori evrei. În anul 1222, Regele Andrei a promulgat Bula de Aur, potrivit căreia comitatele și dregătoriile regale nu se moșteneau, dar urmașii aveau drept de prehensiune, proprietățile nu puteau fi donate unor străini, iar evreii și musulmanii nu puteau deține funcții în stat. Rezultatul a fost exact contrariu, evreii au monopolizat întreaga administrație. Regele Andrei a reglementat și statutul Cavalerilor Teutoni, prin Diploma Andreeană, oferindu-le drepturi depline în Țara Bârsei.

Din perioada 1214-1219 datează un prim document cu referire la cetatea Dăbâca, sub numele Dobuk. Este pomenit comandantul cetății, cu titlul de Voievoda, iar supușii săi sunt numiți iobagiones castrii. În document este amintit arhidiaconul Ioan, ca pastor al unei așezări rurale. Tot atunci, cetatea Cluj este amintită sub numele de castrum Clus, sub comanda lui Cristofor, comes de Clus.

Pe tronul Ungariei a succedat Regele Bela IV (1233-1270) căsătorit cu Maria Laskarina, fiica Împăratului Theodor Laskaris de la Nicaea. În anul 1239, Regele Bela a primit în țară și a botezat 40 000 de familii de cumani, fugiți din calea tătarilor. În loc de recunoștință, cumanii au ocupat pământurile și au declanșat un război civil. A urmat invazia tătarilor lui Batu Han, dintre anii 1241-1244, când au fost incendiate toate bisericile și cetățile din lemn. Regele Bela s-a refugiat în Dalmația, pe o insulă. Transilvania a rămas fără apărare, toate așezările fiind incendiate. Supraviețuitorii s-au ascuns în păduri, sau la stâne de munte, unde mâncau pâine cu scoarță de copaci. După retragerea tătarilor, țara a fost reîmpărțită în comitate iar populația a fost structurată în trei clase: nobili, oameni liberi și iobagi. Pentru Dăbâca, s-a păstrat un document din anul 1243, prin care Regele Bela dăruiește comiților Herman și Theotonicus trei sate (terras castrii nostri de Doboka).

În fruntea Transilvaniei a fost numit Ducele Ștefan, fiul Regelui Bela, căsătorit cu o prințesă a Cumanilor pe nume Elisabeta. În anul 1265, Ducele Ștefan a dăruit cetatea Dăbâca și satele arundate banului Micud, de origine cumană, înrudit cu soția sa, oficial însă pentru fapte de vitejie și credință. Documentul s-a pierdut, dar a fost reconfirmat în anul 1279 printr-un document emis de Regele Ladislau Cumanul (1272-1290), fiul lui Ștefan. Crescut de mama sa, Regele Ladislau a adoptat portul și obiceiurile cumanilor, astfel că Papa Nicolae III, prin demersul unui legat papal, a amenințat că-i va retrage toate atribuțiile și demnitățile legate de Biserică. Constrâns, regele a trecut la creștinarea cumanilor, mulți dintre aceștia preferând să se întoarcă în teritoriile controlate de tătarii Hanului Nogai. O nouă incursiune a cumanilor și tătarilor a devastat Transilvania în anul 1284, dar au fost respinși de o armată cruciată, ridicată de Papa Nicolae IV.

O parte dintre cruciații învingători, în frunte cu Ducele Radu Negru, au trecut Munții Carpați prin defileul Oltului și au intrat în ținuturile din Vâlcea și Argeș, unde au format o dioceză cu sediul la Câmpulung. Voievod al Transilvaniei în acele timpuri a fost Roland Borșa, denumit astfel după satul Borșa de lângă Dăbâca. În fruntea unei congregații nobiliare, Roland Borșa a complotat și apoi l-a ucis pe Regele Ladislau Cumanul, apoi a continuat războiul civil împotriva cumanilor.

Ultimul rege Arpadian a fost Andrei III (1290-1301), nepot al Regelui Andrei II, născut și crescut la Veneția. Dreptul său de moștenire a fost contestat însă de nobilii din Casa de Anjou, susținuți de Papa Benedict al VIII-lea. Transilvania a fost din nou dezbinată de intrigi și război civil. În timpul său, Voievod al Transilvaniei a fost Ladislau Apor (Ladislau Kan). Țara era cutreierată de tot felul de cavaleri care împărțeau dreptatea și proprietățile cu sabia. La Dăbâca, urmașii banului Micud, sau poate noii stăpâni ai cetății, și-au luat numele nobiliar de Dobokai, nume sub care sunt apoi amintiți în documentele vremii. Minele de sare de la Ocna Dej, Sic și Cojocna s-au bucurat de un privilegiu regal privind dreptul de exploatare. Pentru comerțul cu sare au fost create cămări de sare, administrate de un cămăraș. Tăietorii de sare erau plătiți cu 8 dinari pentru fiecare bloc de sare de 8-10 kilograme și primeau 8-9 coți de postav pentru îmbrăcăminte de protecție.

La sărbătorile mari (Crăciun, Paște, Rusalii) fiecare cămară oferea minerilor o sărbătoare la care: se pune un bou la proțap, se împărțeau 100 de pâini și se da cep la un butoi de vin. O cămară avea cam 40-70 de lucrători, conduși de un jude și un meșter, la care se adăugau militari, rotari, conducători de atelaje și numeroase slugi. Impozitul din comerțul cu sare reprezenta o a doua mare sursă de venit, după impozitele pentru minele metalifere. Monedele bătute în epocă purtau numele de dinari și aveau între 0,11-0,37 grame de argint. Doar Regele Andrei II a bătut peste 30 de emisiuni monetare, cu o bogată simbolistică pe avers și revers. Alte cetăți în vecinătate, menționate documentar, au fost la Bologa, Ciceu, Dej, Liteni, Unguraș. La Cluj, mănăstirea Benedictină a fost arsă de tătari, refăcută în anul 1290, iar la Dej este menționată o mănăstire sub numele Szent Benedek, transformată ulterior în Castelul Corniș.

1300 - 1541 en - Voievodatul Transilvaniei - Dacă în Epoca Arpadiană în fruntea Transilvaniei s-a aflat un membru al familiei, sau un nobil înrudit cu Casa Regală, în această perioadă regii au desemnat ca voievod nobili născuți în Transilvania, dintre stegarii țării, dintre cei care s-au distins în luptă prin puterea armelor. În caz de război, voievozii săreau în ajutorul regelui cu până la 40 000 de oșteni. Voievodul avea reședința în oricare dintre cetăți, dar cel mai frecvent locuia la Sântimbru, lângă Alba Iulia, deși avea în posesie domeniile: Solnoc, Ciceu, Balványos, Cetatea de Baltă, Uioara și Deva. Voievodul era responsabil pentru colectarea drepturilor regale, din care își reținea o treime. La acestea se adăugau o treime din vama sării, două sute de boi din darea vitelor și 1 200- 9 000 de florini pe an. În fruntea guvernului militar și civil, voievodul convoca dieta, la ordinul regelui, și ori de câte ori o impuneau necesitățile locale.

În această perioadă, titlul de Voievod al Transilvaniei a fost purtat de: Ladislau Kan, Nicolae Meggyesi, Doja Debreceni, Toma Szecsenyi, Nicolae Sirokai, Ștefan Lackfi, Toma Gonyui, Nicolae Raholcai Kont, Andrei Lackfi, Dionisie Lackfi, Nicolae Lackfi, Emeric Lackfi, Ștefan Lackfi, Ladislau Losonczi, Emeric Bebek, Frank Szecsenyi, Stibor de Stiboritz, Nicolae Csaki, Nicolae Marcali, Ioan Tamasi, Iacob Lackfi, Ladislau Csaki, Petru Cseh, Desideriu Losonski, Ladislau Jakcs, Iancu de Hunedoara, Emeric Bebek, Nicolae Ujlaki, Ioan Rozgony, Sebastian Rozgony, Nicolae Ujlaki, Ladislau Kanizsai, Ioan Pongracz, Ioan și Sigismund Szentgyorgyi, Nicolae Csupor, Blazius Magyar, Petru Gereb, Bartolomeu Dragfi, Ladislau Losonczi, Petru Szentgyorgyi, Ioan Zapolya, Petru Pereny, Ștefan Bathory, Ieronim Laski, Ștefan Mailat, Emeric Balassa. În documentele acestor voievozi cetatea apare sub numele: Terra Doboka (1308), Dobaca (1308), Villa Doboca (1315), Dabaka (1321), De Boca (1321).

În urma repetatelor disensiuni cu privire la posesiunile din Bosnia, Serbia și Croația, în ciuda numeroaselor legături matrimoniale dintre casele nobiliare, Regatul Ungariei s-a distanțat total de Imperiul Bizantin și de Biserica Ortodoxă. Sub autoritatea Sfântului Scaun de la Roma și a Imperiului German al Romanilor, pe tronul Ungariei au fost înălțați regi străini, de viță franco-germană: Carol Robert de Anjou, Ludovic de Anjou, Maria de Anjou, Sigismund de Luxemburg, Albert de Habsburg, Vladislav Jagellon, Ladislau de Habsburg, Matei Corvin, Vladislav II de Jagellon, Ludovic de Jagellon, Ferdinand I de Habsburg. Sub noul patronaj, a început o epocă de efervescent misionarism franciscan, s-au zidit biserici și mănăstiri, bisericile existente au fost fortificate prin ziduri înalte din piatră, adevărate redute. În Transilvania, fără discuție, secolul al XIV-lea a fost secolul mănăstirilor franciscane și al bisericilor fortificate.

În arealul cetății Dăbâca, dintre bisericile zidite în piatră au dăinuit până în prezent cele de la: Biserica Sf. Petru (Cluj-Măraști), Mănăstirea Franciscană (Cluj), Mănăstirea Minoriților (Cluj), Biserica Sf. Mihail (Cluj), Biserica Cetate (Reformată, Cluj), Biserica Bădești, Biserica Bonțida, Biserica Chidea (Vultureni), Biserica Cuzdrioara, Biserica Dej, Biserica Dorolțu (Aghireș), Biserica Feldioara (Cătina), Biserica Gilău, Biserica Orman (Iclod), Biserica Mintiu Gherlii, Biserica Nireș (Mica), Biserica Pălatca, biserica Sic, Biserica Stoiana (Cornești), Biserica Suatu, Biserica Tiocu de Jos (Cornești), Biserica Tiocu de Sus (Cornești), Biserica Unguraș. În Transilvania au rămas totuși două mitropolii ortodoxe: una la Alba Iulia și una în Banat, iar Mănăstirea Peri a rămas ortodoxă până în anul 1490, când a fost preluată de Mănăstirea Muncaci.

Sub autoritatea Regelui Carol Robert de Anjou, cetățile Cluj, Bistrița și Abrud au primit un privilegiu regal. Orașenii erau scutiți de vamă pentru mărfurile lor în întreaga Transilvanie, aveau dreptul să-și aleagă singuri judecătorul regesc (villicum), preotul și parohul, și au primit drept de stăpânire asupra pământurilor, pădurilor și dumbrăvilor din hotarul orașului, cu obligația de a da un ostaș la fiecare 60 de gospodării.

Judecătorul orășenesc era responsabil cu strângerea dărilor în vite și cai, din care reținea o treime, iar două treimi reveneau voievodului (judecătorul regesc). Dintre castelele nobiliare zidite în epocă, au dăinuit doar cele de la Bonțida și Gilău, ambele cu transformări ulterioare.

Cândva în această epocă a început ultima etapă constructivă de la cetatea Dăbâca, cea în care s-a construit zidul din piatră, cu lățimea de 3,2-5 metri. Fețele zidului erau formate din blocuri de piatră fasonată, legate cu var stins, iar emplectonul (umplutura) era din piatră sfărâmată și nisip. Din păcate, zidul a fost în întregime dematelat, iar în momentul dezvelirii partea rămasă era îngropată în pământ până la adâncimi de peste 2,5 metri. Nu este exclus să fi fost dintotdeauna doar o fundație din piatră pentru o structură din lemn. În orice caz, pentru o lungime de peste 400 de metri, la o lățime medie de 4 metri și o înălțime de minimum 3 metri, au fost necesari cel puțin 4800 de metri cubi de piatră, adică cel puțin de 10 000 de care trase cu boi. Presupunând că s-a lucrat cu 10 care/zi, au fost necesari minimum 40 de lucrători, timp de 5 ani (200 zile/an) doar pentru structura din piatră.

Referitor la urmele arheologice din epoca medievală, în perimetrul zidului de apărare au fost descoperite doar câteva unelte agricole din fier, necaracteristice: o țesală, o secure, potcoave, pinteni cu roțițe, datate pentru secolele XIV-XV, sau mai recente. Din documente mai rezultă că Nicolae, fiul banului Micud, a primit de la Regele Carol Robert de Anjou privilegiul de a încasa vama sării. Cetatea a jucat un rol crucial și în timpul răscăleii de la Bobâlna, tabăra răsculaților fiind la mai puțin de 15 Km în linie dreaptă. Probabil că la Dăbâca a fost unul dintre comandamentele armatei nobiliare, înfrântă însă în bătălia din anul 1437. Se știe că printre răsculați s-au numărat și mineri de la ocelele de sare din Dej, Sic și Cojocna. Este foarte probabil că cetatea Dăbâca nu a fost cruțată de ura răsculaților, dar documentele nu vorbesc nimic despre un eventual asediu. Mai știm că în anul 1467, nobilul Nicolae a uzurpat împotriva Regelui Matei Corvin și a suferit represalii.

Nemulțumirile țăranilor nu erau gratuite. Imperiul, regatul, stăpânul feudal și Biserica impuneau nenumărate taxe: taxa imperială (18-30 dinari) pentru fiecare poartă, taxa pentru pământ (terragium 48 de dinari pentru o gospodărie mare), taxa pentru voievod (4 dinari), darea în oi (o oaie și doi miei la fiecare 50 de oi), darea în boi (un bou la botezul și la nunta fiecărui prinț), darea în vin (nona, a noua parte), darea în păsări (a zecea parte), darea în pește (a treia parte), renta feudală (1 florin pentru un plug cu 8 boi, o jumătate de florin pentru un plug cu 4 boi, 25 de dinari pentru un plug cu doi boi), renta în muncă (repararea drumurilor, podurilor, transportul produselor), dijma pentru Biserică (decima, a zecea parte din produse). La o singură dijma, din satul Hida (Sălaj) s-au luat: 250 boi, 200 vaci, 700 porci, 1500 de oi, 33 cai, 560 de păsări și animale mici.

Istoricii nu au stabilit cu certitudine data la care cetatea a fost incendiată și abandonată, dar este mai probabil că acest ordin a fost pus în fapt după anul 1526, când Transilvania a intrat sub protecția otomană. În teritoriile aflate sub protecția sa, Sultanul Soliman Magnificul a ordonat demantelarea tuturor cetăților, pentru a simplifica intervenția trupelor otomane, pentru a descuraja orice intenție de rezistență armată. Deci, piatra de la cetate a fost luată în acele vremuri cu aprobarea autorității. Țăranii și-au zidit fundații din piatră și au scăpat de rigurile suferite pe timp de asediu, viața lor fiind mai îndestulătoare pe malul apei.

1541-1699 en - Principatul Transilvaniei (Epoca Otomană) - În urma bătăliei de la Mohacs (1526), prin intermediul nobililor din familia Zapolya, Transilvania s-a plasat sub protecția Imperiului Otoman. Sultanul Soliman Magnificul a acceptat cererea Reginei Isabela și a fiului său Ioan, oferindu-le ajutor militar în schimbul unui tribut anual de 10 000 de florini. Ridicată la rang de Principat, Transilvania s-a desprins complet de sub autoritatea Imperiului Roman, având în frunte un guvern format din 12 nobili, secui și sași. Primul Principe al Transilvaniei a fost Episcopul Gheorghe Martinuzzi, de Oradea Marea, fostul trezorier, cu titlul de guvernator și regent pentru nevârstnicul Ioan Zapolya. Din ordinul său, începând cu anul 1540 a fost construită cetatea Gherla, un patruleter cu bastioane la colțuri, ziduri groase de 3-4 metri și un șanț de apă. S-au utilizat pietre din ruinele cetății Unguraș, poate și de la Dăbâca.

În urma sa, la rangul de Principe al Transilvaniei au fost înălțați nobilii: Andrei Bathori, Ștefan Dobo, Francisc Kendi, Isabella Zapolya, Ioan Zapolya, George Frater, Ferdinand de Habsburg, Ștefan Bathory, Cristofor Bathory, Sigismund Bathory, Baltazar Bathory, Maria de Habsburg, Andrei Bathory, Mihai

Viteazul, Gheorghe Basta, Moise Szekely, Ștefan Bocskay, Sigismund Rakoczi, Gabriel Bathory, Gabriel Bethlen, Ecaterina de Brandenburg, Ștefan Bethlen, Gheorghe Rakoczi, Gheorghe Rakoczi II, Francisc Rhedei, Acațiu Barcsai, Ioan Kemeny, Mihai Apafi, Emerik Thokoly, Mihai Apafi. Sub suveranitate turcească, Transilvania a fost un principat independent, fără obligații militare sau religioase. Ca urmare, începând cu anul 1542, populația germanică (saxonii) a aderat progresiv la reforma protestantă, refuzând plata decimeii. Ulterior, maghiarii au adoptat și ei percepțiile confesionale Calvine sau Unitariene, renunțând la organizarea ecleziastică franciscană.

Războiul civil confesional s-a extins apoi până în zilele noastre, cu implicări profunde, de la bădică și opincă până la înalta nobilime și principii guvernanți. În anul 1568, Dieta condusă de Principele Ioan Sigismund Zapolya, a proclamat libertatea conștiinței și toleranța religioasă pentru toți cetățenii Transilvaniei. Începând cu anul 1579, sub hegemonia Casei de Bathory, pe lângă moneda autohtonă, în Transilvania au pătruns emisiuni monetare din Polonia (multe bătute cu argint din Transilvania). În total au fost inventariate peste 100 de tezaure, 86 000 de monede, dintre care 8123 emise în Polonia. Monedele autohtone au fost mai ales groși, cu valoare de patru dinari. Primele cărți publicate la Cluj au fost cele ale cultului Calvin, tipărite de Gaspar Heltai, începând cu anul 1550. Aproape toate bisericile din comitatul Dăbâca au fost preluate de cultele reformate.

Prin decizia Dietei din anul 1556, mănăstirile franciscane abandonate au fost transformate în școli. Astfel, Mănăstirea Dominicană din Cluj (Școala de Muzică) a fost preluată de pastorul David Ferenc, principalul promotor al reformei Calvine, iar Colegiul Iezuit a devenit Colegiul Academic Cluj. La Dăbâca locuitorii și-au ridicat case în lunca pârâului Luna, cu grădini deschise spre apă, spre bucuria rațelor și găștelor. Păsările de curte au devenit de altfel principala sursă de carne, în dauna vânatului și a ierbivorelor mari.

Formal, Casa de Habsburg și-a păstrat titlul de protector al Transilvaniei, dar practic Dieta Transilvaniei s-a subordonat Înaltei Porți. Sfatul țării era format din 12 nobili, iar Dieta din 150 de membri, desemnați de dietele locale (adunările obștești), aleși dintre nobili, comandanți de cetate, dregători superiori, judecători, cămărași, vameși. Familiile nobiliare erau acreditate prin diplome militare eliberate de cancelaria imperială sau regală, apoi și de cea voievodală. Pentru comitatul Dăbâca, Cavalerul Ioan de Pușcariu a înregistrat după anul 1600 următoarele familii românești cu rang nobiliar: Ratz din Dej (cu 150 de suflete), Roman din Kovar (200 de suflete), Bussura din Groși (300 de suflete), Kozma din Feleak (200 de suflete), Ratz din Sărmaș (160 de suflete). Nobilii de Dăbâca utilizau patronimul Dobo sau Doboka. Nobili unguri au fost: Abafy, Banfi, Basta, Bator, Betlen, Bornemisa, Csaky, Esterhazy, Galfi, Kalnok, Kiraly, Lonyai, Miko, Nagy, Rakoty, Rhedei, Teleky.

Familii nobiliare transilvănene cu nume romanice au fost: Albu, Balasia, Carafa, Ciucașu, Ciupor, Câdea, Cornisiu, Drag, Frangepane, Grindeanu, Giula, Huniade, Literat, Mailat, Martin, Micu, Nicolau, Pancratiu, Raț, Roșu, Silvășan, Sălăjean, Ștefan. Reședințele și curțile nobiliare cuprindeau o gospodărie mare, cu multe acareturi, uneori înconjurată cu ziduri, unele aveau chiar și o capelă sau o biserică mică. Exemple din jurul Clujului sunt: castelul Banffy Bonțida, castelul Bocksai Aghireș, casa Martinuzzi Gherla, castelul Wass Banffy Gilău, castelul Josika Moldovenești, castelul Wass Țaga. Pentru Dăbâca este reprezentativ castelul de la Bonțida, intrat în proprietatea familiei Banffy de Losonc în anul 1387, când Regele Sigismund de Luxemburg l-a donat lui Dionisie Losonci. Conacul nobiliar a fost transformat în castel începând cu anul 1668, de către Dionisie Banffy II, comite de Dăbâca și Cluj, cumnat și consilier al Principelui Mihai Apafi.

Producția agricolă era îndestulătoare, iar comerțul cu Țara Românească se făcea en-gros, la vămile din Brașov și Sibiu. În total, volumul mărfurilor intrate în țară se ridica la circa 30 000-40 000 de florini, față de 10 000 de florini cât era haraciul. Țăranii au fost scutiți de o parte din dări, dar mai ales au fost scutiți de serviciul militar (darea în sânge). Printre produsele nou apărute în epocă au fost cahelele ceramice, smălțuite sau nu, pentru sobe de teracotă. Uniunea cu Polonia și Lituania, încercată de Matei Corvin, apoi prin Casa de Bathory, a eșuat în primul rând ca urmare a disensiunilor dintre familiile nobiliare cu privire la hegemonie. Tentativa de unire a celor trei Principate Române, sub protecție otomană, a eșuat ca urmare a divergențelor de ordin religios, dintre ortodocși pe de o parte și reformați pe de altă parte. Secolul al XVII-lea a fost dominat

de războiul religios interconfesional și de permanente confruntări militare.

1700-1918 en - Epoca Austro-Ungară - În urma tratatului de pace de la Karlowitz (ianuarie 1699), Transilvania a trecut sub protecția militară și administrativă a Casei de Austria, reprezentată prin Împăratul Leopold Habsburg. Titlul de Mare Prinț al Transilvaniei a fost purtat de: Iosef Jacob Habsburg (1705-1711), Carol Habsburg VI (1711-1740), Carol Habsburg VII (1742-1745), Francisc Ștefan Habsburg (1745-1765), Josef Benedikt Habsburg și Maria Tereza Habsburg (1765-1790), Leopold Peter Habsburg (1790-1792), Francisc Habsburg II (1792-1835), Ferdinand Habsburg (1835-1848), Franz Iosef Habsburg (1848-1916). Pentru stingerea războiului confesional s-a emis o diplomă potrivit căreia clerul protestant a beneficiat de drepturi egale cu clerul latin, iar mirenilor li s-au recunoscut drepturi egale indiferent de confesiune. Neoficial s-a declanșat însă contra-reforma catolică. La 8 August 1714 a luat ființă Episcopia Romano Catolică de Transilvania, cu sediu la Alba Iulia.

Sub protecția imperială, la Cluj au fost ridicate sau renovate următoarele sedii și locașuri de cult: Mănăstirea și Biserica Franciscană, Mănăstirea Iezuită, Mănăstirea Minorităților, Mănăstirea, Biserica și Liceul Piaristilor. În localitățile învecinate s-au zidit: Biserica Romano Catolică Cătina, Biserica Toți Sfinții Chinteni, Bisericile Sf. Maria și Sf. Emilia Cornești, Mănăstirea și Biserica Franciscană Dej, Mănăstirea Franciscană Gherla, Catedrala Armeană Catolică Gherla, Biserica Romano Catolică Ocna Dej, Mănăstirea Franciscană Sic, Biserica Franciscană Sic. Biserica Reformată avea un patrimoniu format din 3 Universități, 16 protopopiate, 506 parohii, 96 de filii, 490 de preoți și 700 000 de enoriași. În anul 1698 a luat ființă Episcopia Greco Catolică, cu sediul la Făgăraș, ridicată încă din anul 1737 la rang de Mitropolie, cu trei dioceze și sediul la Blaj. Începând cu anul 1810 sediul Episcopiei Ortodoxe a fost la Sibiu. Biserica Reformată Dăbâca a fost zidită în anul 1743.

Guvernatori ai Transilvaniei au fost: Gheorghe Banffy, Ștefan Haller, Ștefan Wesselenyi, Sigismund Corniș, Francisc Anton Wallis, Ioan Haller, Francisc Venceslav Wallis, Ladislau Kemeny, Adolf von Bucow, Andrei Hadik, Carol O Donell, Iosef Auersperg, Samuel Brukenthal, Gheorghe Banffy II, Ioan Josika, Ferdinand d Este, Ioan Korniş, Iosif Teleki, Imre Miko, Ludwig Wohlgenuth, Karl Schwartzberg, Friedrich von Liechtenstein, Ludwig Folliot de Crenneville. După anul 1867, în Transilvania s-au format 15 comitate, Dăbâca fiind reședința comitatului Solnok Dăbâca. În cadrul parteneriatului de apărare și a intrării în Liga Sfântă, Principatul Transilvaniei contribuia anual cu 120 000 florini pe timp de pace și 400 000 de florini pe timp de război. Principatul trebuia să echipeze 15 000 de militari și să încartuiască alți 12 000 de militari imperiali. Durata serviciului militar era de 6 ani. Cluj-Dăbâca a fost sediul administrativ al unuia dintre cele 5 regimente active.

Principala caracteristică a acestei epoci, denumită iluministă, a constat din generalizarea învățământului primar, apoi gimnazial, urmată de o efervescentă a tipăriturilor cu conținut cultural sau politic. Clerul ortodox, în frunte cu Mitropolitul Andrei Șaguna a format la Sibiu un Seminar teologic și pedagogic, apoi a organizat peste 800 de școli primare confesionale. Prima cale ferată s-a construit între anii 1846-1854, pentru exploatarea miniere, iar în anul 1870 era deja finalizată linia Viena Budapesta Cluj Brașov. Uzinele de Fier Anina au intrat în funcție în anul 1858, iar Furnalul nr. 1 din Călan a fost pus în funcție în anul 1871. Primele instalații electrice de putere au fost: Uzina electrică Borsec (1880), Centrala Termoelectrică Anina (1897), Hidrocentrala Strei (1890). Tramvaiul electric s-a introdus la Timișoara (1899), Satu Mare (1900) și Oradea (1906). Fabrica de automobile și vagoane ASTRA s-a deschis la Arad în anul 1891.

În anul 1772, guvernatorul Transilvaniei Andrei Hadik a menționat pentru Comitatul Dăbâca 164 de localități cu un total de 76 445 de locuitori, împărțiți în 15 241 de familii. În anul 1879, Comitatul Dobacensis era format din 162 de localități, organizate în două cercuri: Dăbâca de Jos (83 sate) și Dăbâca de Sus (79 de sate). După reorganizarea din anul 1784 s-a format comitatul Solnoc Dăbâca, cu sediul la Dej. În anul 1837 comitatul Dăbâca avea un târg, 173 de sate și 2 cătune. După 1850 Dăbâca a fost inclusă în districtul militar Cluj. În anul 1867, comitatul Solnoc Dăbâca se compunea din 131 de sate (Dăbâca 83 și Solnoc 48). În anul 1910, populația comitatului era de 251 936 locuitori, dintre care 189 443 români, 52 181 maghiari și 6 902 germani.

Singura reședință nobiliară din satul Dăbâca este Conacul Rhedey, intrat în proprietatea familiei prin

căsătoria lui Paul Rhedey cu Barbara Boros, fiica lui Ioan Boros. În anul 1722, domeniul a fost moștenit de fiul lor, Iosif Rhedey, cel care în anul 1744 a fost ridicat la rang de conte și a zidit construcția actuală. Fiul acestuia, Farkas Rhedey a modificat conacul adăugând încăperi și un foișor cu coloane (un portic de curie romană). Ultimul membru al familiei a fost Contele Adam Rhedey, comite de Dăbâca între anii 1806-1835, unul dintre cei mai bogați transilvăneni ai timpului. Prin căsătoria dintre Maria Rhedey și Imre Miko conacul a trecut la familia Miko, iar în anul 1898 proprietar era Contele Imre Teleki, împreună cu o moșie de circa 1106 ha. Ultimul proprietar a fost Istvan Gidofalvy, până la naționalizarea din anul 1948.

În vecinătate se afla însă castelul Banffy, din Bonțida. În anul 1912, domeniul Bonțida deținea 4862 jugăre de pământ (2808 ha), dintre care 67 % aparțineau familiei Banffy (1880 ha), iar restul aparținea micilor agricultori. În comună erau 2354 de locuitori. Marele proprietar deținea 176 de vite cornute, 382 de porci, 820 de oi și 700-800 de cai remonți, adăpostiți în 10 grajduri. Herghelia cumpăra mânji de doi ani de la particulari, pentru a-i vinde apoi la vârsta de 4 ani. Caii erau hrăniți vara numai cu iarbă, iar iarna cu fân și ovăz. Personalul de serviciu era militar (maior, 2 medici, 2 agronomi, 2 contabili, 1 mecanic șef, 18 subofițeri, 60 de militari), iar comandantul era un colonel. Moșia era administrată prin personal civil (agronomi, logofeți, muncitori) aflat tot sub ordinul comandantului. În urma războiului mondial, herghelia Bonțida a fost luată în primire de Direcția Agriculturii. Tot familia Banffy a construit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și castelul din Borșa, Kolozsborsai Banffy, prin Baronul Daniel Banffy, căsătorit cu Anna Gyarfás. Au avut trei băieți: Dezso (prim ministru al Ungariei între anii 1895-1899), Jozsef Jenő și Erno. Din anul 1888, Erno Banffy a intrat în posesia castelului, căsătorit cu Contesa Cecilia Eszterhazy, iar fiica lor Anna s-a căsătorit cu Contele Ferenk Teleky. Baronul Ferenc Banffy, văr cu Erno, a cumpărat castelul în anul 1916 și a efectuat lucrări de renovare. După anul 1918, castelul a fost naționalizat, din 1948 a funcționat ca Școală Agrară, apoi ca dispensar medical, iar din anul 1957 a devenit Spitalul de Boli Psihice Cronice.

Castelul Banffy din Bonțida

Castelul Banffy din Borșa

Un alt monument din vecinătate este Castelul Teleky din Luna de Jos, construit începând cu anul 1700 în stil renescentist. Moșia a aparținut înainte de anul 1610 familiei Kendi, iar în anul 1688 Ioan Haller a vândut proprietatea Contelui Mihai Teleki. Construcția a fost terminată de fiul acestuia, Paul Teleki, iar la anul 1758 a fost angajat un pictor pentru a realiza portrete de împărați romani și scene biblice. La sfârșit de secol, moșia a fost împărțită între membrii familiei, iar castelul a fost transformat în casă de vânătoare. În anul 1811 proprietară era Maria Krausz, văduva Contelui Emeric Teleki. Miksa Teleki a reunit apoi proprietatea cu cea vecină, a lui Laszlo Teleki. După anul 1935 castelul a fost vândut de mai multe ori, iar în anul 1948 a fost naționalizat. Ruinele cetății Dăbâca au fost semnalate în anul 1837, de către K. Hodor, cu mențiunea că este o cetate dacică peste care s-a zidit o cetate medievală.

1918-1947 en - România Mare - La 1 Decembrie 1918, reprezentanții românilor și sașilor din Transilvania

au semnat Proclamația de la Alba Iulia, pentru unirea cu Regatul României. România Mare a întregit un teritoriu de 295 049 km pătrați și o populație de peste 16 milioane de locuitori. Regele Ferdinand, prin Mareșalul Alexandru Averescu, și-a respectat promisiunea făcută la începutul războiului și a înfăptuit reforma agrară, în primul rând pentru a împroprietării soldații care au luptat pe front, cu câte 5 hectare de pământ. Peste 6 milioane de hectare au fost redistribuite, astfel că în anul 1923 circa 3,8 milioane de proprietari dețineau 13,7 milioane de hectare de teren arabil. La 29 Martie 1923 a fost promulgată noua Constituție, iar la 4 Februarie 1925 Mitropolitul Primat al României, Miron Cristea, a fost înălțat Patriarh al României. Potrivit Constituției, străinilor li se garantau averile, dar nu puteau deține funcții, titluri, proprietăți imobiliare sau rurale.

La Cluj, s-a zidit Catedrala Mitropolitană, Universitatea a fost reorganizată în facultăți cu predare în limba română, s-a format Institutul Politehnic. Uzinele Reșița produceau peste 86 000 tone de oțel, iar Uzinele Hunedoara alte 88 000 tone de fontă. Imediat după abolirea Sultanatului Otoman, Casa Regală a României a încheiat două alianțe matrimoniale cu Casa Regală a Greciei. Criza industrială a anilor 1930 nu a afectat prea grav România, deoarece 80 % din produsul intern brut provenea din agricultură. A fost însă o epocă de efervescentă politică, marcată prin consolidarea partidelor naționaliste. Ediliile comunităților urbane au ridicat sute de sedii și palate administrative, sau în proprietate particulară. Întreaga societate s-a structurat sub forma unui stat modern, democratic, caracterizat prin liberalism economic și social. Au fost ctitorite 21 de mănăstiri și sute de biserici de întemeiere.

Cea mai bună producție la grâu a fost în anul 1938, cu 2 200 kg/ha și un preț de 4,40 lei/kg. Cel mai slab a fost anul 1934, cu o producție medie la grâu de 500 kg/ha. În Transilvania, doar 26 de mari proprietari aveau mai mult de 500 ha de pământ, iar 3900 de proprietari dețineau între 50 și 500 de hectare. Producția de animale mari era de circa 2 animale/locuitor: 10-15 milioane de oi, 5 milioane de bovine, 4 milioane de porcine, 3 milioane de cabaline. Ziua de muncă era plătită cu 25-35 lei pentru bărbați și 15-25 lei pentru femei și copii (plus transport, cazare și mese gratuite). Cu carul, ziua de muncă se plătea cu 70 de lei, iar pentru plugul cu doi boi se plăteau 60 de lei/zi. În industrie, după anul 1920 au fost inventariate 86 000 de întreprinderi, cu 250 000 de muncitori. Doar 8 fabrici aveau mai mult de 500 de lucrători. În anul 1938 venitul anual per cap de locuitor era de 110 dolari, față de: Ungaria (108), Jugoslavia (106), Polonia (94), Grecia (76), Turcia (62).

Familii de seamă din epocă au fost: Bolyai, Kos, Kovary, Bathory, Katona, Banffy, Măcelaru, Tătaru, Lepădatu, Vâlsan, Stanca, Josza Bela, Blaga, Agârbiceanu, Goga, Piuariu Molnar, Vitez, Vaida Voievod, Teodor Mihali, Laszay, Teleky, Rațiu. În anul 1941, comuna Dăbâca avea 3468 de locuitori, dintre care 2976 români, 383 maghiari, 104 romi, 109 alte etnii.

După anul 1918, comitatul Solnoc Dăbâca a fost reorganizat sub formă de județ, cu același nume. Județul Solnoc Dăbâca se compunea din 8 plase (Beclean, Gărbou, Dej, Copalnic-Mănăștur, Chiochiș, Târgu Lăpuș, Ileanda, Gherla), 4 secretariate comunale, 82 secretariate cercuale, 312 comune rurale și 2 comune urbane, cu reședința la Dej. Satul Dăbâca era inclus în plasa Gherla și a contribuit la amortizarea pagubelor de război cu o donație generală de 5 000 lei. Preot greco-catolic era Iuliu Mărtian. La Marea Adunare de la Alba Iulia a participat un singur locuitor, la îndemnul locuitorilor din comună. În anul 1925, la solicitarea noului subprefect de județ, denumirea a fost schimbată în Județul Someș. În anul 1942 s-a făcut primul sondaj arheologic, prin K. Crettier. Acesta a identificat trei nivele diferite: cetatea de pământ preistorică, cetatea Arpadiană cu val de pământ, incinta cu ziduri de piatră de secol XV-XVII.

1947-1990 en - Epoca Socialistă - În urma Conferinței de Pace de la Potsdam (Iulie-August 1945), România a intrat în spațiul de dominație al Uniunii Sovietice. La 23 Martie 1945, Guvernul Petru Groza a emis legea pentru înfăptuirea Reformei Agrare. Au fost expropriate 1,4 milioane de ha, împărțite la 900 000 de familii, prioritar pentru soldații care au luptat pe front. În anul 1946, Partidul Țărănesc a intrat la guvernare, alături de Blocul Partidelor Democratice. Constituția Republicii Populare Române s-a promulgat la 13 Aprilie 1946. Pentru dezvoltarea industriei s-au format societăți economice mixte româno-ruse (sovromuri), printre care Uzina Semănătoarea București, Uzinele Tractorul Brașov, Fabrica de camioane Steagu Roșu Brașov, Fabrica de excavatoare Progresul Brăila. Terenul agricol a fost fragmentat inițial în proprietăți de 1-50 de ha, apoi,

după anul 1950 s-au format: gospodării colective (CAP-uri), stațiuni de mecanizare și transport (SMT-uri) și gospodării de stat.

Începând cu anul 1961 s-a demarat planul de electrificare a țării, inclusiv a localităților rurale. Lămpile cu petrol au rămas însă în funcție până în anii 1980 (inclusiv în perioada șantierului arheologic). Terenul agricol al țării era de circa 10 milioane de hectare, lucrat cu 70 000 de tractoare și 16 000 de combine autopropulsate. Nu a fost și cazul comunei Dăbâca, situată în zona de deal, unde s-a menținut agricultura tradițională. În schimb, curtea oamenilor era plină de păsări, fără impozitare și contabilitate (de multe ori nu știau nici ei exact câte păsări au). Producția zootehnică totală era de: 7 milioane bovine, 12 milioane porcine, 20 milioane ovine, și 55 milioane de păsări ouătoare. La Dăbâca, practic nu era gospodărie fără vită sau bivoliță, majoritatea terenurilor fiind utilizate pentru pășunat. Planul de investiții, în miliarde de lei, era defalcat astfel: industrie 580, agricultură 116, transporturi și telecomunicații 95, locuințe 82, gospodărie comunală 25.

La 21 August 1965 s-a promulgat noua Constituție, potrivit căreia Republica Socialistă România era stat al oamenilor muncii de la orașe și sate, suveran, independent și unitar. În primul cincinal au fost date în folosință hidrocentralele de la Porțile de Fier, Lotru, Vidraru și Mărișelu, cu o putere totală instalată de peste 2,5 GW, la care s-au adăugat termocentralele Brazi, Borzești, București Sud, Deva și Ișalnița, cu alți 2,5 GW putere instalată. Satul Dăbâca a fost electrificat progresiv, după anul 1970. Cooperativa Agricolă de Producție a existat mai mult cu numele, deoarece în absența unor terenuri cultivabile extensiv, nu au existat nici fonduri pentru investiții în mecanizare sau modernizare. Din anul 1968 au intrat în producție Uzinele Dacia, astfel că în sat și-au făcut apariția primele autoturisme (unul la câteva zile). Singura cale de transport ordonată era prin Autogară. Drumul a fost pietruit, dar era îngrijit lamentabil, se circula cu maxim 30-40 km/oră.

Viața țăranelor a mai fost îndulcită și prin invazia de produse electro-casnice. Pentru anul 1989 producția de aparate electrocasnice a fost de: 511 000 televizoare, 470 000 frigider și congelatoare, 204 000 mașini de spălat, 160 000 aspiratoare. Prea puține dintre acestea au ajuns însă la Dăbâca, unde puterea de cumpărare era foarte mică. Majoritatea locuitorilor duceau greul zilei de mâine. În ansamblu, față de gloria altor timpuri, comuna Dăbâca a traversat o perioadă de recesiune, cu scăderea populației atât numeric cât și ca forță de muncă (tinerii au migrat la oraș). Șantierul de la Cetatea Dăbâca nu a adus nici el prosperitate economică, dar a amplasat totuși localitatea în centrul de interes al academicienilor de la Cluj. Periegeza s-a făcut în vara anului 1964, iar lucrările au demarat începând cu anul următor, după finalizarea actelor și a prerogativelor administrative (țărani doreau să mențină lanul de porumb).

Lucrările au fost făcute sub supravegherea unui colectiv format din 6 arheologi (M. Rusu, P. Iambor, N. Edroiu, P. Gyulai, V. Wollman și Șt. Matei), la care s-au adăugat nenumărați oaspeți și studenți practicanți. Coordonatori științifici au fost academicianul Constantin Daicoviciu, apoi academicianul Ștefan Pascu. Într-o primă etapă s-a săpat o secțiune exploratorie cu extindere în incintele I și II și o săpătură de explorare la ceea ce se credea că a fost fântâna cetății. Într-o a doua etapă s-au efectuat secțiuni transversale prin valurile de pământ și a fost dezvelit zidul din piatră. Într-o ultimă etapă s-au făcut câteva secțiuni de explorare în interiorul incintei a IV-a și în cimitirul medieval, situat pe panta terasei, spre cursul pârâului Luna.

1990-2024 en - Epoca prezentă - Conform recensământului din anul 2021, populația comunei Dăbâca se ridică actual la 1 437 locuitori, dintre care 86 % români, 3,2 % romi, 2,7 % maghiari, 7,93 alte etnii. Din punct de vedere confesional, 78 % sunt ortodocși, 4,25 % greco-catolici, 4 % reformați, 3,6 % penticostali, 1,81 alte religii, 8,2 % nu declară nici o credință. Ca grupe de vârstă, 49 % dintre locuitori sunt mai tineri de 50 de ani, iar 52 % au vârsta de peste 50 de ani. Copiii de 0-9 ani reprezintă doar 7,38 %. Comuna este administrată de un primar și un consiliu format din 9 membri. În prezent are în componență trei sate: Dăbâca, Luna de Jos și Pâgliša. Se învecinează cu comunele: Borșa, Bonțida, Iclod, Cornești, Pânticeu și Vultureni.

Deocamdată, cetatea Dăbâca nu este inclusă în nici un circuit turistic sau cultural, nu este promovată mediatic, nu produce venituri. Intrarea la cetate este liberă, dar nu există indicatoare, panouri explicative, sau ghid. În starea actuală, turistul nevizat nu înțelege nimic din ce vede, decât zidul din piatră, reconstituit până la un nivel arbitrar (nu știm exact cum a arătat zidul original al cetății). Ar putea fi amenajat un mic muzeu, cu material ceramic, monede, podoabe, straie medievale, fotografii, cărți, hărți și date statistice referitoare la istoria cetății și a comitatului. Ar putea exista un curator al cetății, care să se ocupe de problemele

organizatorice și un responsabil pentru problemele științifice. Dată fiind vecinătatea, Cetatea Dăbâca ar putea fi inclusă într-un circuit de o zi, împreună cu Castelul Teleki din Luna de Jos, Castelul Banffy de la Bonțida și Borșa, Mănăstirea Nicula.

Amintiri din timpul șantierului arheologic

Acest material nu este un referat științific, o monografie sau un material istoric, ci este un eseu subiectiv, un prilej pentru mine de a immortaliza amintiri foarte dragi, din vremea copilăriei, în conexiune cu informații despre cetate și șantierul de la cetate din anii 1964-74. Cea mai amplă lucrare privind istoricul cetății aparține academicianului Ștefan Pascu (Acta Musei Napocensis V - 1968), în colaborare cu un colectiv de arheologi format din: Mircea Rusu, Petru Iambor, Nicolae Edroiu, Paul Gyulai, Volker Wollmann și Ștefan Matei, cei care au condus efectiv lucrările de la șantier.

Primul dintre aceștia, arheologul Mircea Emanoil Rusu, a fost tatăl meu, desemnat responsabil de șantier. Copil fiind, eu am petrecut pe șantierul Dăbâca câte două, trei săptămâni, în fiecare an, în timpul vacanțelor de vară. Interesul pentru vechea cetate feudală a debutat la începutul secolului XX, când J. Kadar propunea o origine slavă a numelui Dăbâca, pomenit la anul 1068 ca târg meșteșugăresc. Alte denumiri prezente în istoriografie au fost: Dobuk (1219), Villa castrı de Doboka (1279), Dobokawarfolua (1279), Terra Doboka (1308), Dobaca (1308), Villa Doboca (1315), Dabaka (1321), De Boca (1332), Debika (1839), Dobika (1850), Doboca (1854). Dintre acestea, cea mai interesantă mi se pare De Bocca, de sorginte latină (de ale gurii), făcând referire la principala caracteristică a zonei.

Situată pe o terasă superioară a văii Lonei, la circa 30-40 de metri deasupra nivelului apei, în anii 1960 cetatea era teren agricol, cultivat cu porumb. Ruinele au fost semnalate încă din anul 1837, când K. Hodor descria o cetate feudală suprapusă peste o cetate dacică. Agricultorii moderni au observat în arătură un foarte bogat material ceramic și au anunțat Muzeul de Istorie din Cluj.

Cetatea Dăbâca văzută din perspectivă laterală, cu întreaga terasă și terenul agricol învecinat

Periegeza s-a făcut în anul 1964, prin luna Iunie, când academicianul Constantin Daicoviciu a condus un colectiv de arheologi la fața locului, pentru o evaluare în teren. Întâmplarea a făcut că tatăl meu tocmai mă luase de la grădiniță, așa că m-au luat cu ei. Academicianul Daicoviciu m-a ținut în brațe aproape tot drumul făcând repetate glume (nu cumva să mă scap pe el, de frică). Pe atunci drumul se făcea într-un IMS militar, cu locuri pe banchete din metal, șoseaua era neasfaltată, plină de gropi și pietroaie.

Ajunși la fața locului, eu nu am văzut decât lanul de porumb, dar cercetătorii aveau fotografii aeriene, ceva extrem de avansat pentru acea epocă. Nu a fost necesară prea multă investigație, pentru că cioburi erau peste tot, scoase din pământ printre tulpinile de porumb. S-a hotărât pe loc deschiderea unui șantier arheologic. Paznic pentru noul obiectiv a fost desemnat tovarășul Toader, viitorul președinte de CAP, a cărui casă era exact la poalele cetății, ultima din sat. Revendicarea terenului și scoaterea din circuitul agricol au durat destul de mult, nu cu puțină opoziție din partea sătenilor, complet dezinteresați de trecutul lor, astfel că șantierul propriu zis nu a demarat decât în anul următor.

Președintele de CAP Toader, soția Lenuța, Mircea Rusu și oaspeți ai șantierului de la Dăbâca

Am fost acolo de la prima lopată, și până la finalizarea lucrărilor de consolidare a zidului de piatră (la nivelul solului). Am locuit la președintele Toader, unde soția lui mă răsfăța cu lapte de bivoliță, iar masa o luam la o gospodină din sat, pe nume Victoria, ajunsă apoi bucătăreasă la Cluj (trei mese cu 4 lei pe zi). Dintre specialitățile casei îmi amintesc: papricaș de pui cu mămăligă, pui cu gutui, papanasi, mămăligă cu brânză, supă de cartofi, supă de găină, supă din roșii de grădină, friptură de gâscă, pârhoale, porumb fiert, gulaș ardelenesc, gogoși. Copil fiind, petreceam mult timp la bucătărie, iar pe la ora 11 duceam gustarea pe șantier împreună cu copiii gazdei, pentru istorici, dar și pentru muncitori. Le serveam cacao cu lapte, pâine proaspătă neagră sau semi-albă, o papară mare din ouă de curcă și ouă de gâscă, cu jumări de porc.

Lucrătorii erau oameni din sat, angajați cu ziua (circa 7 lei pe zi și o masă gratuită), iar istoricii supravegheau munca prin rotație, dar nu de puține ori se întâlneau la masă întregul colectiv. Discuțiile în contradictoriu, foarte aprinse, de cele mai multe ori degenerau spre glume zgomotoase. Pe șantier, fiecare lucrător avea norma lui, iar pentru descoperirea unei monede sau a unui obiect premiul era un pachet de țigări (Mărășești, Naționale sau Plugarul). Munca la pământ se făcea exclusiv manual, iar de spălat ne spălam la lighean, cu carafa. Eu unul scormoneam cu mâinile în loc de șpaclu, așa că mă murdăream cel mai mult. Am fost uimit când am găsit o bucată de silex, o lamă de cuțit din piatră, rotunjită și șlefuită, aproape ca un cuțit ceramic din zilele noastre. Mai toate cioburile găsite de mine erau "Coțofenști", prea puțin luate în seamă. Când am scos câteva cioburi din secțiune, a trebuit să le pun pe fiecare la loc, spre a putea fi văzute "in situ".

Lucrări la secțiunea centrală în anul 1966

Volker Wollman și Mircea Rusu în

Prima mare problemă a fost absența zidurilor din piatră la suprafața terenului. În cei 400 de ani de la demolare, țăranii au cărat toată piatra cu căruțele, au ridicat case și dependințe. Chiar și paznicul Toader, președintele de CAP, avea gardul zidit cu piatră de la cetate. Erau ultimele pietre, cele scoase cu plugul la arat. Urmele de zid erau îngropate la mai bine de 20 de centimetri sub pământ, semn că a trecut cel puțin un secol de când natura le-a învelit. Poate că nici nu s-au ridicat vreodată prea mult deasupra solului, fiind doar o fundație pentru o structură din lemn și lut (chirpici).

În prima etapă s-a cercetat incinta I, cea mai veche, cetatea fiind compusă din patru incinte construite succesiv. S-a căutat insistent o biserică. Deși s-a găsit o fundație cu geometrie dreptunghiulară (se vede încă și în fotografie), în lipsa altarului s-a considerat că a fost un spațiu de depozitare. Poate că a fost o curie romană de mici dimensiuni, un fost altar al lui Jupiter transformat în sală de judecată, dar nu există dovezi materiale care să susțină această afirmație. Așa au discutat și istoricii, zile la rând, dar au concluzionat că nu se pot hazarda la o asemenea afirmație.

Fiind o cetate reprezentativă pentru epoca marilor migrații, cercetătorii au concluzionat că a este vorba despre o cetate păgână, fără altar sau biserică. Sunt convins însă că viitoarele cercetări vor scoate la lumină noi elemente interesante. În prima incintă s-a lucrat mult și la un puț, despre care se credea că este o fântână (sau că ascunde o comoară). Din lipsa unor structuri de consolidare corespunzătoare, excavația s-a oprit după circa 7 metri, dar este probabil că în timpul cetății puțul ajungea până la nivelul freatic al apei din pârâul învecinat. Cum au săpat anticii un puț atât de adânc, cu unelte primitive? Istoricii credeau că a fost construit la suprafață un cofraj din scânduri, legate cu funii din cânepă pe un schelet din bușteni de brad, înalt de 30 de metri. Pe măsură ce au săpat la bază, cofrajul a căzut sub acțiunea gravitației și a protejat pereții puțului. Pământul se scotea cu un scripete și o găleată.

Explorare în puțul fântânii, stratul de lut sub humus

Ioana Hica în secțiunea principală

În incinta I nu s-au găsit elemente pentru o locuință nobiliară, semn că toate construcțiile au fost din lemn. Ar mai fi trebuit să fie și un grâнар, sau un depozit de cereale, de formă circulară, cu pereții zidiți în piatră, dar nu s-a găsit nici așa ceva. Nu este însă exclus ca urmele fostelor construcții să fie la adâncime mai mare decât cea cercetată. La un ritm de depuneri organice de 2 milimetri pe ani, în 1000 de ani se fac 2000 de milimetri, deci urmele vechi pot fi la adâncimi de peste 2 metri. Nu s-a săpat mai mult de 80-100 de centimetri, decât la nivelul valurilor de pământ, unde săpătura a depășit 2,5-6 metri.

Cele mai interesante descoperiri s-au făcut în secțiunea centrală, un șanț adânc și lat de circa doi metri (se vede în fotografie) ce traversează central ambele incinte I și II. Nu am văzut niciodată atât de multe cioburi, de toate mărimile, ceramică arsă și nearsă, ceramică galben cărămizie, roșie sau neagră, cu sau fără decor liniar, lucrată manual sau cu roata, smălțuită sau nesmalțuită. De departe însă, cele mai multe cioburi au fost încadrate pentru cultura Coțofeni, o variantă locală a culturii Linear, cu debut în mileniul al III-lea îen, în zona noastră etichetată drept cultură dacică. Evident că majoritatea cioburilor nu sunt din mileniul III îen, ci din epoca feudală, dar respectă o tradiție de manufactură transmisă din generație în generație. Stratul de cultură ceramică (este încă acolo) are o grosime totală de peste doi metri, fapt ce atestă cei 2000 de ani de istorie. Mai este și un strat gros din dale din piatră calcară, cu grosimea de 2-3 cm.

Cruce relicvar, fragment de podoabă din necropolă, urme ceramice în stratul de cultură

Poate că nu toate resturile ceramice provin toate din oale și vase ceramice, ci și de la stupi antichi, înveliți la vremea lor în coșuri de nuiele. O stupină este mai mult decât probabilă în inima pădurilor. În fiecare ani, stuparii spârgeau stupii pentru a extrage mierea, fapt ce ar putea explica bogăția atât de mare de material ceramic, într-o cetate de mici dimensiuni. Desigur, cetatea a fost și târg, dar nu văd de ce ar fi spart atât de multe strachini în prima incintă. Tot din nuiele și lut de bună calitate se făceau și pereții bordeielor, în special la stâne sau pentru adăposturi temporare. Nu mai spun că țăraniii întrebuiunțau lutul pentru numeroase alte obiecte (lăzi pentru cereale, mese și scaune, rafturi, fusaiole, linguri și polonice, amulete și statuete). Cert este că pe terasa cetății a fost o intensă locuire a unei populații pe care noi o numim dacică, fie ca a fost o stupină, o prisacă, o stână, sau un sat fortificat.

Construcțiile de la cetate au fost mai ales din piatră, lemn și chirpici. La o adâncime de peste 2 metri s-a identificat și un strat de lut roșu cărămiziu, gros de peste 40 cm, ce ar putea proveni din cărămizi complet sfărâmate, dar nu s-au descoperit cărămizi romane întregi, bine arse sau șampilate, nici urme de mortar. Ateliere de olărit s-au descoperit doar în incinta a IV-a și în cimitirul de sub cetate. În epoca romană, întregul Podiș Someșan a fost inclus în zona de cucerire romană, iar urme de viețuire sunt prezente în aproape gtoate localitățile învecinate. Este prea puțin probabil ca viețuirea să fi încetat la Dăbăca, dar este mai probabil ca urmele romane să fie în vale, aproape de apă, unde nu s-au făcut cercetări sistematice.

Venind vorba despre structurile de apărare, fiecare dintre cele patru incinte era înconjurată și de un val de pământ. Cea de a doua incintă este sub forma unui arc de cerc cu raza de circa 150 de metri, cea de a treia are o rază de 250 de metri, iar cea de a patra se întinde până la circa 500 de metri față de vârful primei incinte. Pentru datarea principalelor etape constructive s-a trasat o secțiune lungă de 234 de metri și adâncă uneori de peste 6,5 metri, iar pentru valul IV de pământ s-a trasat o secțiune lungă de 23 de metri. Marginile terasei fiind destul de abrupte, valul de pământ al incintei IV nu a fost inelar ci a tăiat doar transversal arcul de cerc, pentru a împiedeca accesul dinspre partea deschisă a terasei. Pentru prima incintă, valul de pământ se compune din lut galben și pământ negru. Este mai probabil că acel pământ negru a fost o palisadă din lemn, putrezită și apoi mineralizată în cursul secolelor.

În jurul valului a fost identificat drumul de rond, pavat cu piatră, flancat de câteva bordeie și două vetre de foc de tip neolitic, lângă care s-au găsit diferite obiecte: pandantive din argint de factură bizantină împodobite cu cruci și romburi, vârfuri de săgeți, cercuri din fier, mărgelile, fusaiole. Nu este exclus ca și acel drum de rond să fi fost în interiorul unei palisade din lemn, cel puțin pentru prima incintă, dacă nu și pentru următoarele două. În prima incintă s-au mai găsit: un amnar, un cuțit de plug și semne ale unei viețuiri în epoca medievală. Pentru incinta a treia, zidul de piatră a fost situat chiar pe creasta valului de pământ. Poate fi vorba despre o construcție ulterioară, dar este la fel de probabil ca zidul din piatră să fi fost doar temelia pentru o palisadă din lemn, descompusă ulterior de cele două părți pentru a forma valul de pământ.

Zidul din piatră era complet îngropat în pământ, uneori până la adâncimi mai mari de 2,5 metri. În zid s-au identificat numeroase blocuri fasonate din tuff vulcanic, cu șanțuri de fixare de tip "șanț-babă", semn că proveneau dintr-o construcție de calitate superioară, cel mai probabil de la o biserică romanică, ulterioară secolului XII. Ca urmare, zidul a fost datat ca etapă constructivă pentru secolele XIII-XIV.

Zidul de la incinta a III-a, secțiunea inițială de suprafață, apoi spre adâncime la 2,5 metri

În interiorul incintei a treia au fost dezvelite un atelier de fierărie și un cuptor de redus minereu de fier. Pe lângă obiecte metalice, s-au găsit turte din fier și zgură metalică, semn al unei producții la scară industrială. În locuințele din incinta a treia (cea înconjurată de zid) s-au identificat cuptoare suprapuse (la adâncimi) diferite, semn că a existat acolo o viețuire în secolele IX-X, peste care s-au construit locuințe noi până în secolele XIII-XIV (poate un tell).

Ca urmare a lucrărilor agricole intense, valul de pământ de la incinta a IV este în mare parte aplatizat, sau chiar șters complet, dar se distinge încă pe o lungime de circa 300 de metri. Prezența unor lentile de pământ negru sugerează că acolo au fost niște structuri din lemn, poate turnuri de observație și semnalizare. Lipsa unor urme materiale de tipul celor din primele trei incinte sugerează faptul că acest ultim compartiment al cetății era destinat animalelor (cai, vite oi) și depozitelor de nutreț. Vitele erau pe atunci în mare parte vite semisălbatică, cu corn foarte lung (Magyar szurke, Longhorn). La Dăbâca am mai văzut astfel de vite, înainte de anul 1972 când au fost interzise prin decret. Pentru etapa a treia de construcție, s-au găsit două cuptoare din piatră, cu diametrul de circa 2 metri și urme de ceramică datată pentru secolul al XII-lea, iar în pietrișul

din acest val s-a găsit o monedă emisă de Regele Coloman (Solomon) al Ungariei (1095-1114).

În interiorul incintei a IV-a, pe lângă gropi pentru depozitarea cerealelor s-au găsit bordeie semiîngropate în lut galben, alături de urme ale unor case din lemn, de suprafață, cu stâlpi de susținere sprijiniți pe lespezi din piatră ce permit delimitarea geometrică a fundației. O astfel de locuință, cu două camere și suprafața de 64 m² (8x8) era suprapusă peste un bordei, semn al unei locuiri succesive. Toate locuințele prezentau urme de incendiere. Din inventarul obiectelor descoperite, atrag atenția: mânere de ceaun, cuțite din fier, seceri, dălți, piroane, topoare, cuțite de plug, o cruce bizantină din bronz, dar și garda de la o spadă cu două tășuri, țesale, pintoni din fier placați cu foiță din aur (Carolingieni) datați pentru secolele VIII-IX. Dintre obiectele de podoabă, atrag atenția niște nasturi din argint aurit, împodobiti cu granule mărunte (cu diametrul de 0,4 mm), de factură bizantină, datați pentru secolul al XI-lea.

silex

celturi

resturi ceramice

În exteriorul cetății, cimitirul medieval a fost identificat pe panta terasei, în colțul de Sud-Est al incintei a IV-a, în grădina unui localnic pe nume Al. Tămaș, unde a fost identificată fundația de la două biserici. Prima dintre acestea, a fost datată pentru secolul al XI-lea, cu ajutorul a opt monede emise de Regele Ladislau I, descoperite în mormintele din vecinătate. Biserica avea formă aproape pătrată, cu altarul de 2,80 x 3 metri și nava de 4,20 x 4,50 metri, grosimea zidurilor fiind între 0,8-1 metri. Mortarul de bună calitate indică o construcție de factură romanică, dar este mai probabil ca partea superioară să fi fost din lemn, dacă nu cumva blocurile de piatră au fost cele din zidul de fortificație de secol XIII. Cea de a doua, cu naosul de 10 x 7 metri și pronaosul de 5 x 4 metri, avea zidurile cu grosimea de 0,9 metri, iar monedele din mormintele învecinate au fost emise în secolele XI-XIV (monede emise de Carol Robert 1310-42).

Este evident faptul că cetatea Dăbâca a avut o locuire permanentă începând din epoca dacică și până la începutul secolului al XVII-lea. Pornind de la relatarea notarului Anonymus cu privire la pătrunderea maghiarilor în bazinul râului Someș, istoricii au avansat denumirea de "Cetatea lui Gelu", afirmație susținută și în baza numeroaselor urme materiale de secol XI. Este sigur că cetatea Dăbâca a existat și a fost înfloritoare în epoca respectivă, că a fost la rang egal (urbs Dobuka) cu târgurile din Cluj, Alba-Iulia, Turda, Biharia și Cenad. Prin bisericile și cimitirul de la poala cetății, așezarea de la Dăbâca se încadrează armonios și în mijlocul descoperirilor paleocreștine din localitățile învecinate, dovadă a continuității culturale încă din epoca de misionariat. Chiar dacă nu există argumente documentare, nu este exclus ca la Dăbâca să fi funcționat și o mănăstire, desființată în timpul invaziei tătare.

Eu cred că cetatea Dăbâca nu și-a spus încă ultimul cuvânt. Mai mult de 90 % din materialul arheologic este încă pe loc, necercetat. Majoritatea cercetărilor efectuate au fost de suprafață, utilizând mijloace și tehnologii modeste, așa cum au fost vremurile și finanțarea proiectului. În epoca modernă, săpăturile ar putea fi ghidate cu sonare, GPS, drone și detectoare RMN moderne, adâncimea pânzei de apă freatică ar fi ușor de determinat cu o forjă mobilă de sondaj, incinta I ar putea fi reconstruită, împreună cu fragmente de palisadă, iar în incinta a IV-a s-ar putea reconstrui câteva locuințe medievale, un schit sau chiar o mică mănăstire. Pentru reluarea săpăturilor, și favorizarea turismului, ar fi însă necesar un motel și o parcare modernă (cu

stație de alimentare pentru vehiculele electrice), unde arheologii, lucrătorii sau turiștii să poată servi masa, să poată fi cazați. Cetatea ar putea fi atunci inclusă în circuite turistice, de o zi sau în pelerinaj.

Indiferent ce viitor va avea, pentru mine Cetatea Dăbâca reprezintă "satul bunicilor", locul unde am văzut și gustat pentru prima oară viața de la țară, urmele și obiceiurile strămoșilor noștri.

Bibliografie selectivă:

Ministerul Culturii	Lista Monumentelor Istorice
Ștefan Pascu et al	Cetatea Dăbâca (Acta Musei Napocensis V - 1968)
Ioan Bejinariu	Contribuții Arheologice la Cunoașterea Culturii Coțofeni, Descoperiri de la Leșmir
Dealul lui Kun (Jud. Sălaj)	
Mircea Răchită	Noi descoperiri aparținând culturii Coțofeni
Florin Covaciu	Dinamica Geomorfologică a Sistemelor Torențiale din Podișul Someșan
Marton Roșka	Paleoliticul Ardealului
Nicolaescu Plopșor	Asupra culturii Acheuleene și micoquiene în România
Marin Cârciumaru	Paleoliticul, Epipaleoliticul și Mezoliticul lumii
D. Herrison, E. Goval	Du Paleolithique inferieur au debut du Paleolithique superieur dans le Nord de la France
Georgeta El Susi	Studiul faunei din așezarea neolitică de la Iclod
Ioan Bejinariu	Contribuții arheologice la cunoașterea culturii Coțofeni
G. Lazarovici, Z. Kalman	Discuții pe marginea legăturilor cronologice și culturale între grupul Iclod și cultura Tisa
Georgeta Istrate	Eneoliticul timpuriu
Mircea Rusu	Metalurgia bronzului din Transilvania la începutul Hallstatului
M. Petrescu Dâmbovița	Depozitele de bronzuri din România
Ioan Bejinariu, A. Henț	Depozitul de bronzuri de la Gherla, județul Cluj
Horia Ion Ciugudean	Considerații privind evoluția culturii Coțofeni în lumina noilor date radiocarbon
Mircea Rusu	Începuturile metalurgiei fierului în România
Mircea Rusu	Mormântul unei căpetenii celtice de la Ciumești
A. Laszlo	Începuturile Metalurgiei fierului pe teritoriul României
Horațiu Crișan	Burebista și epoca sa
Horațiu Crișan	Spiritualitatea geto-dacilor
Hadrian Daicoviciu	Dacii
Henry Hubert	The rise of the celts
Mihail Macrea	Viața în Dacia Romană
Ion I. Russu	Inscripțiile Daciei romane
Ștefan Pascu	Istoria Clujului
Ion Horațiu Crișan	Civilizația geto-dacilor
Publius Tacitus Cornelius	Germania
Mircea Rusu	Continuitatea daco-romană în perioada 275-568
Iordanes	Istoria goților
Ammianus Marcellinus	Res Gestae
Priscus din Panium	Ambasada la Curtea Regelui Attila
Istvan Bona	Transilvania în perioada marilor migrații
Edward Gibbon	Decline and fall of the Roman Empire
Mircea Rusu	Paleocreștinismul Nord Dunărean și etnogeneza românilor
Mircea Rusu	Les Populations du Groupe Turc, les Slaves et les Autochtones du Bassin

Carpato-Danubien aux VIe-IXe Siecles

- Nicolae Gudea et all Crucea relicvar de la Dăbâca
- Ștefan Pascu Istoria Clujului
- Ioane Rusu Compendiu de Istoria Transilvaniei cu distinctă privire la romani
- Anonymus Gesta Hungarorum
- Steven Runciman A History of the First Bulgarian Empire
- David Ruckser The Coins and Kings of Hungary
- Marci de Kalt Vienna Illuminated Chronicle (Chronicum Pictum)
- Mircea Rusu Note asupra relațiilor culturale dintre slavi și populația romanică din Transilvania
- (sec. VI-X)
- Mircea Rusu Aspecte ale genezei târgurilor și orașelor medievale din Transilvania
- Mircea Rusu Considerații cu privire la situația social-economică și politică a primelor formațiuni statale românești
- Mircea Rusu Cetățile transilvănene din secolele IX-XI și importanța lor istorică
- Mircea Rusu The Autochton Population and the Hungarians on the Territory of Transylvania in the 9th-11th Centuries
- Mircea Rusu Catrum, Urbs, Civitas (Cetăți și Orașe Transilvănene din sec. IX-XIII)
- Valentin Victor Vizauer Așezări și locuințe medievale timpurii în Transilvania (sec VI/VII-IX-XI)
- Deszo Dercseny The Hungarian Illuminated Chronicle 1330
- Ioan Pușcariu Date Istorice Privitoare la Familiile Nobile Române
- Bartha Hajnalka Rolul de centru tipografic al Clujului în secolele XVI-XVIII
- Francisc Papp Circulație monetară și situație orășenească în Transilvania (1323-1467)
- Corina Toma Tezaure monetare și teaurizare în Transilvania secolelor XV-XVIII
- Maria Pakucs Negot și negustori în comerțul oriental al Transilvaniei în secolul al XVI-lea
- Adrian Andrei Rusu Cahle din Transilvania
- I.Popa, L.Toma, T.Toma Români din comitatele Sălaj, Sibiu și Solnoc-Dăbâca în Primul Război Mondial
- Spanul Petre Herghelia Națională Bontida 1928
- Mariana și Dorin Pintilie Comuna Dăbâca: studiu monografic
- Helmut Klima Guvernatorii Transilvaniei 1774-1867 (Anuarul Institutului de Istorie 1944)
- Mircea Vulcănescu Gospodăria țărănească și cooperăția (1933)
- C. Adriana, A. Adelin Agricultură României la 100 de ani de la Marea Unire
- I. Bolovan, S. Bolovan Transilvania până la primul război mondial
- Andrei Tudorel România un Secol de Istorie - date statistice